

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

ГРИГОРІЙ ЛЕВЧЕНКО

**СПОГАДИ
РОЗДУМИ
ПОГЛЯДИ
ПОРАДИ**

ХУДОЖНЬО - МЕТОДИЧНІ
НАРИСИ

Полтава — 2007

УДК 78.01/.07.021(072.2)

ББК 85.94-04 (4УКР)

Л 38

Левченко Г. С.

Спогади, роздуми, погляди, поради. Художньо - методичні нариси. — Полтава: ПФ «Форміка», 2007. — 108 с.

У книзі вміщено методичні поради щодо роботи з творчими колективами (це стане у нагоді керівникам хорів, викладачам та студентам навчальних закладів мистецького спрямування), а також розповіді з життя «калінян» (це буде цікаво усім, хто не байдужий до сьогоденного стану українського народного мистецтва, хто цікавиться життям прекрасної молоді, яка несе його до людей).

ISBN 978-966-8350-38-2

© Г. С. Левченко, 2007

© ПФ «Форміка», 2007

ДО ЧИТАЧІВ

«Спогади, роздуми, погляди, поради». Чому така назва мого доробку?

У своїх нарисах я торкаюся проблем, які до сьогодні ще не вирішені. Науково не обґрунтовуючи моїх переконань, не використовуючи першоджерел (це дасть простір для фантазії моїм колегам), а спираючись тільки на свій багаторічний досвід, я висловив власні погляди на деякі суперечливі питання та складні життєві ситуації. Щоб мати певні судження щодо того чи того питання, не використовуючи чужої думки, потрібно було згадати всі значущі життєві ситуації, — ось вам і «Спогади».

Щоб знайти вихід із проблемних становищ, необхідно було серйозно зважувати, як чинити, — це «Роздуми».

На основі спогадів і роздумів формувалися «Погляди», з якими я й хочу з вами поділитися, отже, — «Поради».

В одних розділах така специфіка викладу (спогади, роздуми, погляди, поради) чітко простежується (наприклад, «Манера співу»), а

інші містять тільки погляди чи роздуми (як у розділі «Калиняни... Хто вони?»).

На мій погляд, ці нариси будуть цікавими не тільки для моїх колег та учасників творчих колективів, а й для широкого кола читачів, адже у своєму доробку я торкаюся проблем людських стосунків, їх величі й нищості, а також ролі духовних цінностей у творенні високого мистецтва.

Автор

Рідна мова

Українська мова — національне багатство нашого народу. Це такий же загальнонародний скарб, як надра, ліси, степи, ріки, озера.

Природне середовище сформувало у мешканців, які проживають на території України, притаманний лише їм голосовий апарат. Бог (хто не вірить у Бога – то природа) наділив нас, українців, надзвичайно мелодійною мовою. Це визнає весь світ: на міжнародному конкурсі мов у Парижі (1934 рік) українська мова посіла третє місце за мелодійністю.

Прислухайтеся до мови мешканців азіатських країн, у яких величезні площі займають піщані пустелі. Жителі цих регіонів змушені носити на обличчі пов'язки, а при розмові досить обережно вдихати повітря, щоб до рота не потрапляли піщинки, тому і їхня мова - “біля зубів, на кінчику язика”. Мешканці ж України, особливо Центральної, говорять “з глибини грудей”, співають “грудним регістром”. Це зумовлено особливостями довкілля. Вийдіть у степ, вдихніть на повні груди повітря, настояне на запахах численних різновидів польових квітів, і ви збагнете, звідкіля в українців “грудний спів”, співуча мова. Услухайтеся в евфонію нашої мови, запитайте іноземців про її красу, і ви переконаєтеся: наша мова незрівнянна. Наведу такий приклад: у 60-ті роки ХХ століття мені у складі українського

народного хору випало побувати в Болгарії. Окрім концертів, болгарські організатори поїздки влаштували нам десятиденний відпочинок на березі Чорного моря. Невеликими групами, близько десяти осіб (по-іншому нам у ті часи пересуватися по Болгарії не дозволялося), ми ходили чи то до моря, чи до ресторану. І ось я став помічати, що нас весь час супроводжують, тримаючись на певній відстані, якісь незнайомі люди. З часом, незважаючи на заборону спілкуватися з іноземцями, ми з ними познайомилися. На моє запитання: “Чому ви нас переслідуйте?”, почув буквально таке: “Ми отримуємо велику насолоду, слухаючи вашу мову, адже ви розмовляєте, немов співаєте”.

Парадокс, але мешканці України, до якої б національності вони не належали, часто свідомо відмовляються від свого скарбу – мови. І хоча я прекрасно знаю, що це наслідки колоніальної політики царської Росії, а пізніше більшовицького режиму, зрозуміти їх не можу. Адже нині Україна вільна, майже всі її громадяни мають середню освіту. Здавалося б, у населення мусив би з’явитися нестримний потяг до рідної мови. Але... Прикро чути від учителів шкіл, вихователів дитячих садочків і, особливо, від викладачів вищих навчальних закладів (уродженців України) таку мотивацію: “Ми не володіємо українською мовою тому, що закінчили “російські” школи”. Який жах, яке безкультур’я! Де ще у світі є люди з вищою освітою, тим паче учителі, викладачі вищих

навчальних закладів, які б не володіли кількома мовами народів світу? А тут не в змозі опанувати рідну. Державну! І все ж таки: не можуть чи не хочуть? Здається, останнє... Сумно!

Шановні друзі, не ображайтеся на мене за дещо різкі судження. Краще беріться за розум, тягніться до світла. Адже живемо ми в такій чудовій країні, адже всі ми повинні бути її гідними громадянами – Українцями з великої літери!

Манера співу

Сьогодні, на мій погляд, народний спів (хоровий спів народною манерою) набув самостійного виду музичної культури.

У цьому нарисі я не хочу протиставляти класичним хорам хори з народною манерою співу. Художні колективи з класичною манерою співу посідають почесне місце в духовній культурі суспільства, про що багато написано, і, як на мене, вести полеміку щодо їхньої цінності не коректно. Я також не буду розглядати та науково обґрунтовувати творчий характер народного багатоголосся, його складових частин і типових рис. Хочу лише зупинитися на доцільності і правомірності існування хорів, які співають народною манерою. Спонукало мене до цих роздумів судження деяких ортодоксальних "класиків" про те, що народна манера співу надумана окремими хормейстерами, що в народі так не співали, оскільки ця манера дуже важка, навіть шкідлива, що справжнє мистецтво можуть демонструвати тільки класичні хори.

Вважаю такі міркування необґрунтованими і хочу їх спростувати.

Отже, теза перша: "Народна манера співу надумана". Переконалий, що це твердження заперечить кожен, хто народився і виріс у селі (якщо він, звичайно, не глухий, не манкурт чи невіглас), або ж той, хто, вивчаючи фольклор,

безпосередньо спілкувався з сільськими людьми похилого віку. У дитячі роки я був свідком співу моїх односельців. Вони не знали, якою манерою співають, бо в цьому не розумілися. У ті часи (40-і роки минулого століття) у селах не було ні телебачення, ні радіо, ні хормейстерів, які б навчали "правильно" співати. Одним словом, не було ні в кого, ні з чого навчатися. Люди співали так, як їм хотілося, як співала їхня душа. Зараз, маючи багаторічний досвід роботи з хорovими колективами (понад 50 років), навіть не вдаючись до детального аналізу їхнього виконавського стилю, можу з усією відповідальністю твердити: вони співали виключно народною манерою.

Теза друга: "Не співали народною манерою, бо вона дуже важка і шкідлива". З першою частиною цього міркування я частково погоджуюся. Співати виводом (вивід ще називали "тягло" або "горак") дійсно важко. Моя мати та хрещена, яка була ще жива, коли я працював над цим нарисом, стали для мене взірцем такого співу. Я особисто і чув, і спостерігав, як вони виконували народні пісні. Коли одна з них виводила — інша в низькій теситурі співала підголосок, відпочиваючи таким чином. А могло бути і таке: під час виконання однієї і тієї ж пісні, коли хтось із хористів заспівував черговий куплет, співачка, що перед цим виводила, зверталась до іншої: "Кума, далі виводь ти, а я перепочину". Вивід підхоплювала інша, а перша, щоб перевести дух,

співала в низькому регістрі. Дійсно, співати виводом нелегко, але бачили б ви обличчя цих людей, коли вони виконували пісню:

Посадила огірочки
Близько над водою,
Сама буду поливати
Дрібною сльозою.

Хто в той час зі співаків або з тих людей, котрі їх слухали, міг думати про манеру співу? Пісня виконувалася, немов молитва. Їх ніхто не наставляв. Вони співали серцем, а серцю не накажеш. І співали таки народною манерою!

Ще одна теза: "Справжнє мистецтво можуть демонструвати тільки хори з класичною манерою співу". На мій погляд, таке могла сказати тільки та людина, яка перебуває в якомусь хворобливому запалі, ейфорії, запамороченні чи просто самозакохана. Як на мене, справжнє мистецтво несуть людям ті колективи чи окремі виконавці, які співають на високому професійному рівні (манера співу ролі не грає) та мають розумно, грамотно, відповідно до виконавських можливостей підібраний репертуар. Адже є твори, які гарно "лягають" на класичний хор (оперні, релігійні твори, пісні, які написані для хорів з класичною манерою співу), а є, що так само гарно "лягають" на народний (обробки українських народних пісень, оригінальні твори, написані для народних колективів). Наприклад, українські народні пісні "Ой горе чайці" (обробка О. Кошиця), "Цвіте

терен" (обробка А. Авдієвського), "Да що на горі імбер" (обробка Є. Савчука), а також деякі обробки М. Леонтовича для повного розкриття образу потребують такого тембрового забарвлення, яке мають лише хори з народною манерою співу. Та як би скрупульозно ми не підлаштовували музичні твори до колективів з тою чи іншою манерою виконання, чіткого поділу пісень для народних чи класичних хорів, на мій погляд, бути не може. Наприклад, так високохудожньо виконати молитву В. Верховинця "Трисвят" (присвячена А. Веделю), як це робить український народний хор імені Григорія Верьовки, зуміє далеко не кожен хор з класичною манерою співу (хоча, на перший погляд, цю пісню мусить виконувати тільки класичний хор).

Навмисне повторюся: справжнє, високохудожнє мистецтво несуть людям тільки високопрофесійні виконавці - манера співу не має ніякого значення. А навчити цьому можуть лише грамотні наставники – керівники хорових колективів. На жаль, деякі досить високого рівня хормейстери (у народних хорах) "заганяють" свої колективи в прокрустове ложе (вище сі бемоль першої октави не співають), чим спотворюють багато пісень, "постригши" їм верхній регістр, змінивши мелодію. Звертаюся до керівників-перестраховщиків такого типу: коли вже став на цей шлях, то бери до репертуару твори з малим діапазоном. А якщо вже дуже хочеться, щоб уподобана вами пісня, яка не дає вам спокою ні вдень, ні вночі, була в репертуарі вашого колективу,

— то вчіть хористів співати як народною, так і класичною манерами.

Мені довелося вивчати пісні з колективами, які мали обмежений діапазон, коли готував їх до участі у зведеному хорі. Не пояснюючи учасникам, що вони зараз співатимуть вище сі бемоль (як правило, самодіяльні народні колективи опановують нові твори без нот), вивчаю з ними мелодію. І, о диво, пісня звучить! Виходить, усе залежить від настрою і від віри керівника у виконавські можливості свого колективу.

Ще одна вада, від якої хотів би застерегти керівників-початківців, котрі працюють з народними хорами: стежте, щоб спів не переходив у крик. Адже при виконанні пісень народною манерою від співу до крику – один крок. На жаль, є колективи, де керівники навчають кричати. Одного разу я слухав виступ хорового ансамблю. Виконавці, більш-менш тримаючи акордовий стрій, прямо-таки горлали. Підсідає до мене жіночка і зі знанням справи заявляє: "Правда ж, цей колектив унікальний? Адже такою манерою в Україні більше ніхто не співає". Ви тільки вдумайтеся, що зморозила ця "знавець" народної манери співу! Така характеристика була б доречною, якби ми приїхали в якесь село, де традиційно зберігається своя унікальна, неповторна манера співу. Але коли в студентському колективі свідомо навчили співати (а по суті, кричати) манерою, якої більш ніде немає в Україні, то це видається, м'яко кажучи, смішним.

Закінчуючи міркування про народну манеру співу, хочу зауважити, що ідеальним народним хором, на мій погляд, був би той, учасники якого пройшли школу класичного співу. Отже, як на мене, народні хори мусять співати як народною, так і класичною манерами. Оволодієш цими двома манерами — зможеш співати і комбіновано. Тоді будеш демонструвати справжнє високохудожнє мистецтво.

Сучасне ставлення до старовинної української народної пісні

На сьогоднішній день інтерпретація старовинних українських народних пісень часом не витримує ніякої критики. Багато народних пісень у сучасному виконанні втрачають первинний зміст: горе-співачи передають діаметрально протилежні настрої. Наприклад, журливу пісню “Засвистали козаченьки” (де є, зокрема, такі слова: “Заплакала Марусенька свої ясні очі”) перетворили на бравурний марш; пройняту тугою розлуки пісню “Їхав козак за Дунай” (“Вийшла ручки заломивши і тяженько заплакавши”) виконують з таким запалом, наче хочуть переконати слухача: п’яному козакові і море по коліна.

Невже немає в кого вчитися? У нашій музичній спадщині можна знайти безліч прикладів, коли видатні митці, використовуючи у своїй творчості теми українських народних пісень, у новостворених музичних творах зберігали первинний задум, не втрачаючи при цьому ознак народності. І це прекрасно!

То чому ж сучасні естрадні “зірки” в погоні за дешевим авторитетом паплюжать прекрасну народну пісню заморськими ритмами та еротичними рухами? Прикро й те, що така недолуга “обробка” нерідко має успіх і стає популярною серед частини сучасної молоді, якій з дитинства не прищеплена любов до народної пісні та розуміння

істинних цінностей народного мистецтва. Очевидно, це проблема не стільки співаків і аранжувальників, скільки всієї системи освіти. Адже в більшості сучасних шкіл, особливо в містах, художньо-естетичне виховання учнів обмежується участю школярів у ширвжиткових ансамблях латиноамериканських танців - занадто ритмізованих й еротизованих як для українського менталітету.

Спираючись на власний досвід, мушу запевнити, що, незважаючи на значні прогалини в естетичному вихованні сучасної молоді, більша частина юних українців спроможна оцінити народну пісню в усій її величі. Адже в нас генетично закладена любов до народного мистецтва, розуміння краси і величі народної пісні.

Художньо-естетичне виховання студентської молоді.

Працюючи художнім керівником українського народного хору “Калина”, своїм завданням вважаю готувати не стільки співаків-професіоналів (та і специфіка роботи в самодіяльному колективі це унеможливило), скільки виховувати (“ліпити”) Громадян України, формувати Українську Націю. Це здійснюється у нашому хорі шляхом прищеплення його учасникам (незважаючи на їхню національність) любові до українського народного мистецтва, поваги до батька і матері, до батьківського порогу (рідного гніздечка); а через батьківський поріг — любові до Батьківщини, до рідної неньки - України.

Художньо-естетичне виховання молоді тісно пов'язане з формуванням у підростаючого покоління поняття про важливість збереження національної культури. Адже тільки освічена, духовно багата людина може цінувати та зберігати народне мистецтво, культуру свого народу. Здійснюючи грамотне художньо-естетичне виховання молоді (далі я буду розглядати виховання студентської молоді педагогічних навчальних закладів) засобами народного мистецтва, ми тим самим розвиваємо в неї почуття національної гордості, прищеплюємо любов до свого народу, а отже, формуємо громадян нашої держави, патріотів своєї країни. Особливо це стосується системи

підготовки майбутніх учителів. Тому вважаю необхідним ввести до навчальних планів педагогічних закладів освіти художньо-естетичне виховання як обов'язковий предмет. Тобто зробити так, щоб студент перед кожною сесією складав залік з художньо-естетичної діяльності: музичної чи хореографічної, образотворчої чи літературної.

Коли я починаю про це говорити на авторитетних зібраннях, чую такі “вагомі” контраргументи: немає грошей, за навчальним планом не передбачено годин, не вся молодь має художній хист. Перші дві причини можуть бути успішно розв'язані на державному рівні: буде закон (чи державна програма) – знайдуться і гроші, і години. Що ж до останньої, то це взагалі, на мій погляд, недоречне зауваження стосовно майбутнього вчителя. Який же вийде з нього спеціаліст (будь-якої дисципліни), коли він не має художнього хисту? Якщо це питання тримати під контролем у період вступної кампанії (при проведенні з абітурієнтами співбесід), то проблем щодо виявлення майбутніх студентів з художнім хистом не буде. Адже педагоги всіх часів твердять, що вчитель – незвичайна людина (митець!), і не кожен може ним стати. Коли я говорю про художній хист, це не означає, що студент мусить тільки співати чи грати на музичних інструментах. Крім цього, можна вишивати, займатися різьбленням по дереву, ліпити, малювати, брати участь у літературно-драматичних гуртках тощо.

А тепер уявіть собі навчальний педагогічний заклад, у якому впроваджено стовідсоткове художньо-естетичне виховання студентів. Два, а ще краще три рази на тиждень усі студенти за розкладом співають, грають, малюють, танцюють, ліплять, вишивають. Боже! Та яких же духовно багатих учителів математики, хімії, історії ми готували б. Ці студенти і стали б носіями та хранителями народного мистецтва.

Скажете, де ж студентіві взяти стільки вільного часу, аби тричі на тиждень відвідувати художні колективи? Відповідаю: це вже буде не вільний час, а заняття за розкладом. Крім того, буде значно корисніше, якщо студенти у години дозвілля займатимуться художньо-естетичною діяльністю, а не шукатимуть пригод у пивних барах та кабаках. Прикладом можуть слугувати студенти-учасники українського народного хору “Калина”, які тричі на тиждень “витрачають” не тільки по дві, а й по чотири години свого вільного часу. Запитаєте, як це впливає на успішність студентів? Позитивно! Десятки “калінян” закінчили інститут, а пізніше університет, з відзнакою.

А тепер уявіть собі, які прекрасні художні колективи можна було б створити при навчальних закладах, маючи такі умови. І не залежали б вони ні від ректора, ні від декана: хочу — маю, хочу — ліквітую. Ці колективи і стали б осередками народного мистецтва, вони б зберігали, розвивали і дарували його людям.

Підбір репертуару

Думаю, кожен художній керівник погодиться з тим, що життя колективу, його творче зростання значною мірою залежить від репертуару, над яким він працює. Керуючи хором багато років, я завжди скрупульозно добирав твори, які буде виконувати наш колектив. При виборі нової пісні для включення її до репертуару кожен керівник, на мій погляд, мусить враховувати цілий ряд факторів, які або сприятимуть, або шкодитимуть її успішному вивченню та сценічному втіленню: це і виконавські можливості колективу, й ідейне навантаження самого твору, і особисті вподобання та цілий ряд інших моментів.

Були часи (та й зараз подекуди трапляється), коли над художнім керівником колективу висів дамоклів меч цензури: одні твори нещадно вилучалися з репертуару, а інші вперто нав'язувались. І ніякі пояснення про необхідність творчого зростання хору чи про художньо-естетичну цінність пісні не діяли. Скажімо, "Реве та стогне Дніпр широкий", попри декларовану "любов" до творчості Т. Шевченка, не рекомендували виконувати, а "Запорізький марш" узагалі забороняли включати до концертної програми.

Сьогодні керівники творчих колективів мають значно більше свободи у виявленні власних смаків, у реалізації творчих задумів. Проте свобода накладає певні зобов'язання, вимагає внутрішнього

обмеження і контролю. Звертаюся до своїх колег (якими б талановитими вони не були): аби уникнути помилок при підборі репертуару, слід обов'язково дотримуватися деяких неписаних правил

Правило 1. *При створенні нової концертної програми, вибираючи ту чи іншу пісню, обов'язково враховуйте професійно-технічні можливості колективу.*

На жаль, неодноразово доводилося чути зі сцени твори, до виконання яких колективи ні творчо, ні технічно "недоросли". Один мій знайомий хормейстер при кожній зустрічі вихвалявся: "Мы оперы поём!" Якось мені випало послухати виступ його хору. Після концерту він запитав: "Ну как, тебе понравился мой репертуар?" Що я міг відповісти? Репертуар, звичайно, гарний. Але виконання було, м'яко кажучи, не гідне тих творів.

Особисто я до окремих пісень, наприклад "Стоїть гора високая", йшов декілька років. І включив її до репертуару лише тоді, коли в хорі з'явилися сопрано, які вміють грамотно співати у високій тисетурі. Чому я так вчинив? Адже багато народних хорів виконують цю пісню без "високих" сопрано, "зрізаючи верхи". Підлаштовуючи партитуру під виконавські можливості хористів, керівники в окремих місцях змінюють мелодію, чим обмежують діапазон пісні, яка від цього багато втрачає (частково спотворена мелодія знижує можливість

художнього розкриття твору). Мені совість не дозволяє так глумитися над піснею.

Готовність колективу до виконання того чи іншого твору має, на моє глибоке переконання, дуже велике значення. Я давно мріяв про створення концертної програми з творів Тараса Григоровича Шевченка. І тільки на двадцять шостому році існування хору "Калина", коли зрозумів, що колектив до виконання такого складного завдання "доріс", дозволив собі таку розкіш. Адже сьогодні наш хор співає як класичною, так і народною манерами, виступає з гастролями в Україні та за кордоном, є багаторазовим лауреатом всеукраїнських та міжнародних конкурсів, у його складі співають заслужена артистка та заслужений працівник культури України. Вважаю, що це досить вагомі показники.

І ось 2004-2005 навчальний рік я повністю присвятив творчості Великого Кобзаря. Запитаєте, чи не забагато часу (цілий рік) віддали одному авторові? З усією переконаністю відповім: не забагато, а, ймовірно, замало. Скільки б часу не присвячували творчості Т. Шевченка, ми тільки частково наближаємося до розуміння цього феномена. І, мабуть, ще довго не зможемо збагнути величі Кобзаря у повній мірі. Адже недаремно ще батько поета Григорій Шевченко казав, що він не від світу цього.

Недосяжність Шевченкового генія криється, очевидно, у тому, що він є уособленням усієї

української нації, її голосом, її душею. Ніякі заборони, ніякі обмеження не спроможні зменшити постаті Генія. І я глибоко переконаний, що настане час, коли "сім'я велика, сім'я вольна, нова" возведе Тараса Григоровича Шевченка до лику Святих, як великомученика і поборника правди.

Тому я так старанно і довго готував цю концертну програму (підбирав пісні). Згодом, від деяких творів, які планував раніше, довелося відмовитись (ми до них ще не "доросли"), а для деяких довелося підучитись.

Правило 2. *Треба чітко розуміти, з якою метою береш до репертуару твір, що хочеш сказати цим твором.*

Не секрет, що будь-яка пісня несе в собі певну енергетику – позитивну чи негативну. Пісень "для розваги" не буває, кожна чомусь навчає, виховує. Треба завжди пам'ятати про це. Саме відповідність енергетики пісні внутрішньому смаку керівника (душі, якщо хочете) стає важливим критерієм відбору.

Хочу застерегти молодих колег від поширеної помилки: не дай вам, Боже, працювати над твором лише для того, щоб "показати, як надо петь эту песню". Якщо гординя і самовпевненість диригента будуть затьмарювати твір, програє і пісня, і виконавець. Перефразовуючи К. Станіславського, хочу підкреслити, що високий професіоналізм полягає саме в тому, щоб "показати пісню через себе, а не себе через пісню". Якщо зумієш

приборкати гординю, навчишся самовіддано і до останку віддаватися святій справі служіння прекрасному – успіх гарантовано. Твій талант і майстерність засяють усіма барвами веселки. Коли ж намагатимешся продемонструвати тільки свої здібності, забуваючи про естетику й енергетику пісні, – стовідсотково програєш.

Отже, пісню до репертуару можна брати лише тоді, коли серце починає прискорено битися від однієї думки про неї, коли душа співає разом із цим твором, коли закоханий у пісню до нестями, коли не дає вона тобі спокою ні вдень, ні вночі.

Правило 3. *Виконавців треба навчити розуміти і відчувати пісню так, як розумієш її сам.*

Тільки при повному взаєморозумінні колективу з керівником можна розкрити задум твору, розкрити його глибинну суть. Коли це досягнуто (у підготовчий період), пісню можна включати до репертуару і не соромитись показати її людям. Інакше може вийти казус, свідком якого я був. Молода співачка виконує: “Прив’язали Галю до сосни косою... Сосна догорає, Галя промовляє: “Ой хто в лісі чує, нехай порятує, а хто дочок має, нехай навчає...”. Взагалі, ця пісня за своїм змістом, якщо його проаналізувати, не звертаючи увагу на манеру виконання співачки, сумна і повчальна. А виконавиця, співаючи, пританцьовує, що аж кушпелить, посміхається, ще й підморгує, наче сама хоче опинитися на місці цієї Галі. Після виступу запитує у співачки: "Що ти хотіла сказати слухачам

цією піснею?" Та здивовано подивилася на мене, здвигнула плечима і пішла геть. Чи їй не пояснили змісту пісні, чи керівник і сам не розуміє його?

Отже, внутрішній задум пісні, її енергетика повинні пройти крізь керівника, торкнутися душевних струн виконавців і полинути до слухача в усій красі.

Правило 4. *Твір має "лягати" на колектив.*

Інколи трапляються незбагненні речі: старанно добираєш твір, починаєш наполегливо працювати, а в результаті пісня не звучить. Що сталося? Що не врахував? І технічні можливості хору дозволяють подолати всі складні місця твору, і закоханий у пісню до нестями, і бачення її виконавцями збігається з твоїм. А пісня не звучить. Причому не звучить саме ця пісня і саме в цьому колективі.

Таку ситуацію я називаю "твір не "лягає" на колектив". Зрештою, це не так страшно, таке справді трапляється. Думаю, винних тут шукати марно. Просто ця пісня не на часі. Я в такому випадку прошу вибачення у хористів і знімаю її на деякий час з репертуару. Через рік-два (а то і всі п'ять) до цього твору можна повернутись. Учасники хору не ображатимуться за "згаяний час", а навпаки – будуть ставитися до тебе ще з більшою повагою.

Правило 5. *Режисура концертної програми.*

Окремо хочу сказати про режисуру концертної програми. Готуючи концерт, я дуже ретельно продумую послідовність виконання номерів. Вдале

місце твору в концерті означає, що створені всі умови для його найповнішого розкриття, для максимально глибокого сприйняття глядачем. Отже, пісні-“сусіди” не повинні бути схожими одна на одну, не повинні затьмарювати одна одну, а сяяти окремими зірочками, щоб реалізувати свій естетичний і духовний потенціал.

Велику роль в упорядкуванні та виборі концертних номерів відіграє і думка учасників хору. Особливо коли в репертуарі є декілька однотипних творів. Якщо самі хористи вибрали якусь із пісень, це означає, що вона їм до вподоби й успіх їй гарантовано.

Вивчення вокалізу

Ці нотатки – спроба поділитися досвідом вивчення вокалізу (спів хорових партій на “м-м-м” (закритим ротом) чи на “а-а-а”) в самодіяльних хорових колективах, де не всі співаки знають нотну грамоту (з багаторічної роботи знаю, як це під час складно). Цей спосіб співу найчастіше застосовується, коли хор “супроводжує” соліста чи солістів (наприклад, українська народна пісня в обробці Миколи Леонтовича “Ой зійшла зоря” чи українська народна пісня в обробці Анатолія Авдієвського “Цвіте терен”). Бувають випадки, коли цілий куплет чи його частину композитор пише для хору як вокаліз (наприклад, “Лелеча доля” на слова В. Цілого, музика І. Кириліної).

То що ж робити, як полегшити самодіяльним співакам вивчення вокалізу? Особисто я винайшов для себе на перший погляд дещо примітивний, але досить зручний спосіб: у всіх хорових партіях роблю ноти однакової довжини. Для цього більш “довгі” ноти (з вокалізу) дроблю, а більш “короткі” – заліговую (об’єдную), щоб надати їм однакової довжини. Таким чином створюю для всіх партій єдиний ритмічний малюнок.

Пояснюю на прикладі: у надрукованому нижче фрагменті пісні “Ой зійшла зоря” (І) у партії сопрано в першому такті половинна (фа-дієз) нота та дві четвертні (ля, соль), а у партії тенорів - лише одна ціла (сі) нота. Співакам різних партій

виконувати неоднакові ритмічні малюнки складно. Щоб було зручніше це вивчати, я у партії сопрано заліговую дві четвертні нотки, а тенорам цілу ноту ділю на дві половинні. Тобто у першому такті (II) партії сопрано і тенора ритм вирівнявся (для партії альтів і баритонів такий ритмічний малюнок виписаний композитором).

Зробивши однаковий ритмічний малюнок для всіх партій до кінця пісні, під новостворені ритмічні групи підписую слова (склади слів) і вчу з хором як звичайну пісню зі словами. До речі, новостворені слова не обов'язково мусять збігатися з текстом пісні (адже хор виконуватиме окремі місця пісні як вокаліз). Коли хор гарно засвоює пісню зі словами, прошу заспівати її на “м-м-м” чи на “а-а-а”. Після такої підготовки хор, як правило, може легко впоратися з виконанням вокалізу.

А тепер на прикладі покажу (фрагмент української народної пісні в обробці Миколи Леонтовича “Ой зійшла зоря”), як я працюю над вокалізом.

The image shows a musical score for a song. It is written in D major (one sharp) and 6/4 time. The score is divided into two systems. The first system includes a Solo part (bass clef) and a Chorus part (treble clef) with four vocal parts: Soprano (C), Alto (A), Tenor (T), and Bass (B). The lyrics are "Ой зійшла зо_ра че_чо_ро_ка_я". The second system continues the vocal parts with the lyrics "ой зійшла зо_ра че_чо_ро_ка_я" and "Ой зійшла зо_ра".

Буду дуже радий, якщо мій досвід роботи над вокалізмом стане вам у нагоді.

Особистий приклад керівника

Повноцінний керівник той, хто в скруті може пожертвувати собою в ім'я людських інтересів, а не той, хто вимагає людських жертв в ім'я себе.

Керівник творчого колективу, хоче він того чи ні, є одночасно і вчителем і вихователем. Ще раз наголошую на цьому, щоб нагадати моїм молодим колегам: ніколи не забувайте про те, що ви завжди й у всьому (і в хорошому, і в поганому) є прикладом для вихованців, що вони завжди й у всьому намагаються бути схожими на вас. Отже, якщо хочете бути повноцінним керівником, повноцінним наставником молоді — мусите пам'ятати, яку велику відповідальність у справі її виховання ви взяли на себе.

На превеликий жаль, деякі керівники творчих колективів забагато уваги приділяють своїм успіхам, занадто акцентуючи на них увагу. Наслідуючи керівника, пихатими хвальками стають і учасники колективу. Думки “ми краще від усіх співаємо”, “наш колектив найкращий” наче написані у них на лобі і ніколи не покидають їхні голови. Здавалося б, що ж тут поганого (спортсмени також перед змаганням вихваляються, психологічно настроюючи себе на перемогу), хай говорять, аби гарно співали, грали, танцювали. На мій погляд, у такому ставленні до себе і до людей приховується велика небезпека для творчого колективу. Там, де

панує пихатість і гординя, ніколи не буде творчого зростання. Колектив обов'язково втрачатиме виконавську майстерність (звичайно ж, якщо вона у нього є).

Ще один поширений недолік у поведінці гореначальничків. Мені доводилося неодноразово чути, як керівники різного рангу (не тільки наставники творчих колективів) навчають підлеглих сумлінному ставленню до виконання своїх обов'язків. При цьому більшість підлеглих (учнів, студентів, слухачів) прекрасно розуміють, що сам "научитель" у подібних ситуаціях чинить інакше, не так, як повчає. Якось я набрався хоробрості і (правда, наодинці) запитав керівника, чому він так робить. Адже ні він сам, ні підлеглі в його слова не вірять. Відповідь мене приголомшила: "Ти що, не жив за часів радянської влади?" (Ото школа!). Про яку високу моральність, про який авторитет, повагу до керівника може йтися при такому ставленні до справи, до людей?!

Який висновок можна зробити зі всього вищесказаного? Керівник будь-якого рівня (і керівник творчого колективу також) тільки тоді буде шанованою людиною і користуватиметься авторитетом, тільки тоді матиме право вимагати від підлеглих сумлінного ставлення до справи, якщо насамперед буде вимогливим до себе, намагатиметься у всьому бути взірцем для наслідування.

Хочу поділитися своїм досвідом спілкування зі студентами і, взагалі, з усіма учасниками хору “Калина”, адже в ньому співають викладачі й студенти, вчителі й учні, представники різних установ міста. У роботі з хористами дотримуюся такої аксіоми: всі люди хороші, у кожного з них позитивних рис більше, ніж негативних. Тому намагаюсь у своїх учнів знаходити хороше, акцентувати на цьому увагу, примножувати його. А негативне – завуальювати, домагатися його знищення. Ніколи не афішую добрі справи. Рано чи пізно їх обов’язково помітять і оцінять.

Основний принцип моєї роботи з людьми – не кокетувати з ними, а бути вимогливим і справедливим батьком. Не шукаю дешевого авторитету, плекаю в кожному хороше, умію прощати промахи, бо вірю в людей. Я прагну підготувати зі своїх учнів не стільки співаків, скільки громадян своєї держави.

Вимагаю від учасників хору пунктуальності, обов’язковості, старанності, уміння повністю і безкорисливо віддавати себе людям. І сам намагаюся бути таким же. Адже щоб колектив був монолітним, дисципліна мусить дотримуватися усіма без винятку, у тому числі і мною.

До хористів ставлюся з великою повагою. Я себе ніколи не відокремлюю від своїх вихованців. І вони це знають, на мене рівняються. Часто після виступів у сільських клубах місцеве керівництво гостинно запрошує мене залишитися, щоб "поспілкуватися"

наодинці. У таких випадках я дякую і чемно відмовляюсь з огляду на те, що мене чекають учасники хору. У відповідь чую: “Нічого, почекають”. Правду кажучи, мене і обурює, і дивує така неповага до людей з боку дрібних регіональних “князьків”. Після таких слів я, зазвичай, дякую “гостинним” господарям і прямую до автобусів, де на мене чекають “каліняни”.

Може, мої "дітки" інколи ображаються на мене за різке слово, але це триває недовго. Прощають, бо знають, що я всього себе віддаю справі, яку роблю разом з ними, і сварю себе не менш нещадно, якщо десь завиню чи прогавлю. Отже, чим більше вимагаю від них, тим принциповіше ставлюся до себе.

Так склалося, що моя вимогливість до самого себе, до колег, до товаришів призвела до того, що я майже не маю друзів серед старшого покоління. Дивно, на перший погляд. Але всі ми — діти радянської системи, яка «вчила» пристосовуватися, лавірувати, хитрити, часто вимагала торгувати честю і гідністю, аби чогось досягти в житті чи реалізувати своє обдарування. Я так ніколи не робив. І хоч відкрито таких людей не осуджую, але щирого спілкування з ними уникаю: душу до них не прихилю. Та я і не шкодую, бо сьогодні моїми друзями є молоді люди, ще чисті душею. І я молодію поруч з ними.

Солісти українського народного хору

Кожен народний хор має у своєму репертуарі бодай одну пісню, де є сольна партія. Обираючи соліста для конкретної пісні, кожен хормейстер керується власними уподобаннями. Багаторічний досвід роботи з українськими народними хорами дозволяє і мені висувати певні вимоги до солістів: наявність відповідних музичних здібностей, природного темпераменту, що відповідатиме характеру даного твору, існування такого тембрового окрасу, якій допомагатиме глибше розкрити образ даної пісні тощо.

Власне, бажання поділитися досвідом у цьому питанні і змусило мене взятися за перо.

Звичайно, щоб учасник хору міг стати солістом, він, крім хороших природних музичних даних, мусить бути грамотним і досвідченим співаком. Його рівень має бути як мінімум на рівні майстерності хору. Це означає, що пісні, які виконуються з солістами, мають звучати на такому ж професійному рівні, як і ті, що виконуються без солістів. Неприпустимо, щоб солісти “виїжджали” за рахунок хору. Було б, зрештою, ідеально, якби солісти були на голову “вищими” за хор, “стояли” над ним. Але виховати такого співака нелегко. Тим більше, завжди є ризик, що такий соліст захворіє на зіркову хворобу, а це означатиме, перш за все, зниження професійного рівня всього колективу.

Ще одна важлива, на мій погляд, риса потенційного соліста – це внутрішній темперамент, характер, норов, якщо хочете (особливо це стосується солісток). Нерідко доводиться спостерігати, як у поважному професійному колективі одна і та ж солістка (як правило, заслужена чи народна) виконує і ліричні, і драматичні, і героїчні, і патріотичні, і сумні, і веселі пісні – всі сольні партії. Мене дивує такий підхід. Адже навіть у творах для класичних хорів нерідко вказують, яким за характером має бути соліст: ліричним чи драматичним. То що ж говорити про музичний фольклор, де що не пісня – то свій неповторний характер? На мій погляд, для кожного твору слід підбирати солістку, яка б своїм характером, духовним світом, інтелектом, врешті-решт, відповідала пісні, яку виконує. Тоді мелодія сама лягатиме на душу співачки і твір від цього тільки виграє.

Скажете, як же підготувати стільки солісток? Але мої слова не варто сприймати буквально: одна солістка – одна пісня. Адже багато музичних творів схожі за характером і різняться лише відтінками. Хоча я особисто не бачу нічого поганого в тому, що солістка виконуватиме лише одну пісню. У моїй практиці роботи з хором є чимало прикладів, коли "рядова" співачка могла заспівати з хором (соло) тільки один твір (інші їй не вдавалися). Але так заспівати, що жодна видатна солістка не могла піднятися до такого рівня!

Наприклад, не такі вже й видатні за музичними даними хористки Галина Вовк та Надія Мироненко настільки проникливо виконували "Колискову" (солістка – Г. Вовк) і "Вербовую дощечку" (солістка – Н. Мироненко), що сьогодні так красиво і образно заспівати ці пісні ніхто не може. Хоча в колективі є чудові, досвідчені і заслужені солістки. А скільки прекрасних пісень залишаються сьогодні в запасниках хору "Калина" лише через те, що не маємо відповідних за характером солісток: "Да що на горі імбер", "Не сходило вранці сонечко", "Колискова", "Ой гай, мати, гай" і цілий ряд інших. Повторюся: солістки є, прекрасні солістки, але не для цих пісень.

Крім темпераменту, характеру, кожна народна пісня вимагає від співачки певного тембрового окрасу. І ця ознака також стає досить важливою при виборі солістки. Здається, я ще в дитинстві відчував, коли тембр голосу співачки не відповідав характеру пісні. Пригадую, як, слухаючи спів сільських жінок, інколи починав рюмсати і, смикаючи маму за спідницю, питав: "Чому вона цю пісню співає зеленим голосом? Мамо, скажи, хай вона замовкне". Не секрет, що кожна людина має свій неповторний, притаманний тільки їй тембровий окрас. Але і кожна пісня гарно "лягає" на "свій" тембр. Тому треба знайти для цієї пісні таку солістку, щоб її тембр прикрашав, а не спотворював твір.

Хочу зупинитися ще на одній рисі солістки, без якої вона не стане повноцінною виконавицею — уміння передавати характер пісні через вираз очей, міміку, жести. Останнім часом нерідко доводиться спостерігати невідповідність між текстом пісні і поведінкою солістки на сцені. Скажімо, виконуючи пісню про нещасливе кохання, співачка і посміхається, і пританцьовує, і бісики очима пускає. Вдумаєшся у слова твору — сльоза на очі навертається. А їй, бачте, весело: не встигла одне кохання відплакати, вже інше виглядає.

Буває і так, що солісти забувають про зміст пісні, про її характер, а всі свої зусилля направляють на те, щоб продемонструвати глядачам свій неповторний голос. І досі ходжу під враженням "професійного" виконання пісні "Лелеча доля" (музика — І. Кириліної, слова — В. Цілого). Там, зокрема, є такі слова: "Говорила мати у літа далекі, що мене до хати принесли лелеки. Не сказала мати в золотий Свят-вечір, що вони лишили й доленьку лелечу". Солістка (зі званням, до речі) накинулася на пісню так, наче хотіла розтерзати і лелек, і долю, і рідну матір. Все на форте! Ніби то не "лелеча доля", а "люди бьются за металл". Таке варварське ставлення до пісні, як на мене, — злочин і перед піснею, і перед її творцем.

На завершення цього нарису хочу розказати моїм колегам про те, як знаходжу солістів для пісень, що входять до репертуару українського народного хору "Калина", що я роблю, чим керуюся, щоб згадані

вище проблеми не виникали і кожна пісня звучала якнайкраще. Для цього, на мій погляд, потрібно врахувати три основні моменти.

Перший момент: коли я готую обробку народної пісні чи пишу нову, то, як правило, вже знаю, хто буде виконувати сольну партію. Так, скажімо, обробка пісні “Стоїть гора високая” писалась для заслуженого працівника культури України Михайла Герасименка (було враховано тембровий окрас та діапазон його голосу). Пісню “Од села до села” на слова Т. Г. Шевченка писав для заслуженої артистки України Наталії Мізевої, а “Посіяла василечки” (слова народні) – для Наталії Сулаєвої. Ці твори і сьогодні є в репертуарі “Калини”, і звучать вони у виконанні названих солістів неперевершено.

Цікава історія пісні “Ой гай, мати, гай” (слова народні). Спочатку писав її для моєї доньки Оксани. Вона має низький голос (альт), а тому партія солістки написана в низькому регістрі. Однак у зв’язку зі специфікою роботи Оксана залишила хор, і пісня “осиротіла”. Та ось у колективі з’явилася хороша співачка Наталія Сокурєнко, чий внутрішній світ, манера співу відповідали характеру пісні. Наталка має широкий голосовий діапазон, хоча “внизу” співати їй важче. Що робити? Вирішую писати до пісні другу частину у більш високому регістрі, щоб повністю розкрити дарування солістки. Так на світ з’явився новий варіант (у двох частинах) пісні “Ой гай, мати, гай”,

яку Н. Сокурєнко виконувала з великим успіхом. На превеликий жаль, зараз ця пісня знову “осиротіла”: Наташа виїхала з Полтави.

Другий момент: підбираючи до репертуару твори інших авторів, як правило, обираю тільки ті, для яких маю відповідних солістів: “Ой зійшла зоря” Миколи Леонтовича – соліст Михайло Герасименко, українська народна пісня “Гай зелененький” – солістка Наталя Мізева. Для пісні Івана Поповича в обробці Анатолія Авдієвського “Ой вітре, ой вітре” серед нинішніх “калінян” бачу солістом тільки Павла Присяжнюка.

Третій момент: якщо для нової пісні не бачу повноцінного соліста, залишаю твір на майбутнє (у запасниках). А коли пісня вже в репертуарі, а соліст з хору вибуває і немає повноцінної заміни, пісню з репертуару вилучаю. Знали б ви, яка “черга” прекрасних пісень чекає сьогодні на свого соліста!

Отже, дорогі мої колеги, я переконаний, що пісня “звучатиме” лише тоді (пісня для соліста з хором), коли для неї буде вдало підібраний соліст і за музичними даними, і за темпераментом, і за артистизмом, і за досвідом. Якщо ж якісь показники не відповідають вимогам, пісню ліпше зняти з репертуару до кращих часів.

Помилки, яких могло б і не бути

Часто після концертів до мене підходять глядачі (як давні наші шанувальники, так і ті, хто вперше почув виступ "Калини") і діляться власними враженнями від щойно почутого і побаченого. Крім високохудожнього, високопрофесійного виконання, всі, як правило, відзначають високу вишкolenість учасників хору: чіткість рухів, уміння триматися на сцені тощо. Одним словом, у нас все начебто ідеально відпрацьовано. Хочу запевнити, що, на превеликий жаль, і в нас бувають промахи: яким би дисциплінованим, навченим, вишкolenим не був колектив, усього передбачити неможливо. Інколи трапляються казуси, до яких не був готовий. Однак потім, після аналізу ситуації, приходиш висновку: цього могло б і не статися, якби...

Тому я і взявся писати цей нарис, щоб поділитися з моїми колегами, особливо молодими, досвідом у проведенні концертів та повсякденного життя колективу. Хай мої помилки допоможуть їм уникнути бодай одного "ляпсусу". Адже інколи достатньо, здавалося б, незначного казусу, щоб вивести керівника з рівноваги на тривалий час. А від цього страждає колектив, його майстерність, репутація.

Коли я буду розповідати про трагікомічні ситуації, що сталися з колективом чи під час концертів, чи поза ними, постарайтеся звернути більше уваги на причину їх виникнення, а не на

подробиці казусу. Трагікомічними їх називаю через подвійне сприйняття цих ситуацій: у той час, коли траплялися ці ляпсуси, вони були для мене великою трагедією, сьогодні ж про деякі з них згадую з посмішкою, бо видаються мені комічними і навіть смішними. Я не буду шукати винуватців, котрі сприяли (а може, і прагнули), щоб ці промахи трапилися (я на 100% упевнений, що деякі наші “провали” були заплановані “доброзичливцями” заздалегідь), зупинюся лише на тому, чого недогледів, недопрацював сам (за браком досвіду, а може, і розуму). Одразу хочу застерегти самовпевнених керівників художніх колективів: жодного промаху не буває з вини учасників хору. Я в цьому переконався. Були випадки, коли я зопалу, не розібравшись як слід у ситуації, звинувачував хористів. Каюсь. Згодом я в спокійній обстановці знову і знову зважував усе і щоразу доходив висновку: у всьому, що трапилося, винен я сам – недовчив, недовиховав, недогледів, не врахував. Тому ще раз запевняю: з вини учасників художнього колективу провалів не буває.

Згадуються перші кроки моєї роботи з художніми колективами, які досягли певних творчих успіхів. Шістдесяті роки минулого століття. Ансамбль пісні і танцю “Горлиця” Палацу культури Полтавської бавовнопрядильної фабрики (у той час я був художнім керівником цього колективу), вперше за час свого існування виборів право бути учасником заключного концерту

переможців республіканського фестивалю, який проходив у Києві в Жовтневому палаці. Скільки я про це мріяв! Скільки для цього працював! І ось ми в Києві на найбільш престижній у ті часи сцені України. Іде концерт. Перед інтермедійною завісою свою майстерність демонструє нині народна артистка України Неллі Ножинова. Під час її виступу хорово та оркестрова групи ансамблю "Горлиця" шикуються на сцені безпосередньо біля завіси. Можна сказати – впритул (забігаючи наперед, скажу, що це стало одною з головних причин нашого "провалу").

Н. Ножинова закінчує співати, шквал оплесків, а режисер командує: "Давай вступ". Розумію, що при закритій завісі та ще й під бурхливі оплески публіки попередній виконавиці цього робити не варто, адже на один концертний номер "накладеться" інший і вийде "цирк". Але підкоряюся волі режисера і даю оркестрові вступ. Хор його не чує: завіса поглинає звук, та ще й у залі не вщухли овації. Хористи не чують оркестру і починають співати в тональності попередньої пісні. Виникає дисонанс між хором і оркестром. Перший виступ на солідній сцені – і такий конфуз!

Розряджає катастрофічну ситуацію танцівниця: на початку вокально-хореографічної композиції "Прядильниці-чудесниці" вона каблуком потрапляє в щілину на сцені, з ноги зривається черевичок, і до кінця номера вона танцює напівбоса. На цю кумедну ситуацію зал реагує голосним реготом,

глядачі, окрім спеціалістів-музикантів, не помічають дисонансу між хором і оркестром. Але я почуваюся знищеним, спаплюженим, ладним провалитися крізь цю раніше омріяну сцену. Добива мене мій колега, який одразу після нашого виступу підійшов до мене і "доброзичливо" доповів: під час нашого виконання він був у залі і чув, як один з провідних фахівців-хормейстерів сказав колезі: "Невже Полтава не може прислати до столиці достойного спеціаліста?" Ці слова знищили, розтрощили мене остаточно.

Принагідно хочу звернутися до моїх колег, визнаних фахівців і тих, хто такими стане згодом: перш ніж дати негативну оцінку роботі початківця, зважте все, ретельно перевірте, чи всі деталі враховані. Адже "Горлиця" через рік довела свою майстерність, ставши золотим лауреатом чергового фестивалю-конкурсу в Києві.

А тепер повернімося до вищеописаної ситуації і спробуємо відповісти на таке запитання: чи можна було уникнути цього конфузу на столичній сцені? Звичайно, передбачити такий казус не міг ні я, ні режисер. Та левову долю вини я покладаю на себе. Режисер хотів надати концерту динамічності, стрімкого ритму. Мені ж слід було не послухатися його, а давати вступ оркестрові тільки тоді, коли оплески в залі повністю вщухли, а завіса піднялась. Звичайно ж, на обговоренні концерту мені б за такий непослух добряче "влетіло", але такого сорому на всю Україну я не мав би.

Чи міг тоді я, хормейстер-початківець з куценьким досвідом, передбачити наслідки різних варіантів перебігу подій? Звичайно, ні. Тому про все це і розповідаю, щоб мої молоді колеги вчилися на чужих помилках, а своїх уникали. Щоправда, свої ж промахи інколи повторюються. Не так давно потрапив у халепу, подібну до тої, що зі мною уже траплялася: не проаналізувавши можливого розвитку подій, виконав вказівку режисера.

Та все по порядку. Полтава. Театр імені М. Гоголя. Іде повтор звітної концертної програми Полтавщини, яка проходила у київському палаці "Україна". У цій програмі я дирижую фрагментом "Концерту для фортепіано з оркестром" Сергія Шевченка (хорова версія Г. Левченка). Виконавці: український народний хор "Калина" та симфонічний оркестр театру імені М. Гоголя. На сцені, "заряджений" цими колективами, темно: демонструється фільм про І. П. Котляревського. Режисер квапить: "Починай номер на останніх кадрах фільму". Я слухняно, наче заворожений (адже вже стріляний горобець), даю вступ оркестру, як тільки заблимали останні (пусті) кадри, коли на сцені ще темно. І, о Боже! Деякі оркестранти, не знаючи напам'ять партитури і не бачачи в темноті нот, пробують щось грати, інші – взагалі мовчать. Я, зціпивши зуби, продовжую диригувати. На сцені спалахує світло, музиканти, орієнтуючись по мелодії, відшуковують потрібні такти у своїх партитурах і по одному, хто коли зміг,

приєднуються до загального звучання оркестру. Одним словом, гарного, злагодженого вступу не вийшло. І хоча солістка-піаністка почала грати вчасно і цей номер загалом було виконано на високому професійному рівні, загальне враження від фрагменту "Концерту...", де основною музичною темою проходить українська народна пісня "Ой у лузі, та ще й при березі", було зіпсовано. Хто винен? Тільки я. Адже маю досвід, крім того, сам уже опинявся у подібній ситуації.

Що я мав робити? Якби перед початком концертного номеру хоча б на одну хвилину залишився наодинці із собою, проаналізував його хід від початку до кінця, цього б не трапилося. Зараз я абсолютно переконаний: потрібно було не слухати режисера, а давати оркестрові вступ при нормальному освітленні сцени, як цього вимагає професійна етика. Але тоді раціональне мислення затьмарилося нестримним бажанням виконати цей твір краще, чистіше, ніж на київській сцені. Там з технічних причин я не міг як слід керувати співаками і теж вийшов невеличкий "прокол": режисер розпорядився хлопців і дівчат хору "Калина" поставити на сцені в одній площині (хлопці не стають на стільці). А щоб чоловіча група хору бачила мою руку під час диригування, обіцяв підняти мене разом із симфонічним оркестром з оркестрової ями на рівень сцени.

Оголошується номер. Відкривається завіса. Хор, вишикуваний на сцені, готовий до співу. Я разом з

оркестром – у глибині оркестрової ями. Чи то режисер забув, чи підйомник зламався, але на рівень сцени нас так і не підняли. Що робити? Починаю диригувати з глибини ями. Хлопці моєї руки толком не бачать, тому ритмічний малюнок "ламається". Наше виконання цієї п'єси зал сприйняв "на ура", журі дало найвищу оцінку. Але я залишився невдоволений, бо знаю, що "Концерт для фортепіано з оркестром" Сергія Шевченка міг прозвучати набагато краще.

Я нікого не звинувачую в технічних неполадках київської сцени. Просто пояснюю свій емоційний стан під час повторного виступу в Полтаві. Бо саме через цей стан, через бажання виконати п'єсу краще, ніж на звіті у Києві, я сліпо послуухався режисера, чого досвідчений керівник роботи не повинен.

Ще один курйозний випадок трапився з "Калиною" в Керчі: на запрошення Кримського управління освіти ми там давали концерт з нагоди Дня вчителя. Постійна ведуча хору Вікторія Гайдамака напередодні захворіла і поїхати з нами не змогла. Терміново шукаю заміну. Вирішую цю досить важливу ділянку роботи доручити Іванні Комісар, котра на нашій сцені вела університетські заходи і мала деякий досвід. Працювати з нею над концертною програмою довелось буквально на ходу, під час поїздки. Проаналізувавши майбутній виступ, зрозуміли, що Іванна не зможе оголошувати кожен номер: вона учасниця танцювальної групи і їй потрібно переодягатись. Вирішуємо: там, де

ведучій треба одягти інший костюм, вона оголосить декілька наступних номерів блоком: "Шановні глядачі! До вашої уваги віночок українських народних пісень..." Здавалося б, вийшли зі скрутної ситуації. Але я через різні клопоти про такий спосіб ведення програми не попередив солістів. І ось що з цього вийшло.

Іде концерт. Ведуча оголосила віночок пісень та їх виконавців-солістів. На сцені лауреат міжнародного конкурсу Любов Головня виконує на бандурі українську народну пісню "Взяв би я бандуру" (інструментальний номер). Треба сказати, що раніше цю пісню у супроводі цієї ж бандуристки виконував (вокальне соло) заслужений працівник культури України Михайло Герасименко. Почувши знайомий вступ до пісні, він подумав, що й цього разу вони будуть виконувати пісню разом. Виходить на сцену, стає трішки позаду бандуристки, даючи їй можливість закінчити вступ. Але звучить інший варіант твору! Михайло Олексійович розуміє, що потрапив у халепу. Що робити? Досвідчений педагог, він вирішує інсценізувати пісню: ніжно гладить гриф бандури, потім віночок виконавиці... Любов Головня, відчувши таку "допомогу" мало не зомліла. Пізніше розповідала: пальці рук потерпли, ноги віднялися, але розуміла: номер, щоб не сталося, треба виконати до кінця.

Учасники хору, котрі стояли за кулісами і спостерігали "інсценізацію", зі сміху попадали. Та

найважче було оркестрантам: хоч вони й сиділи в глибині сцени, але ж глядач їх бачив, тому доводилося стримувати себе з усіх сил, спостерігаючи такий водевіль. Баяністи попригиналися за баянами і тихо ридали від сміху, а ось скрипалі – буквально гризли грифи скрипок, щоб хоч якось приборкати свої емоції.

А пісня лине (вона звучить понад чотири хвилини). Що робити? Михайло Олексійович постояв поруч з бандуристкою в задумі і пішов повільним кроками зі сцени. Та директор хору Євген Тягло з-за куліс на мигах змушує горе-соліста догравати номер. Той знесилено прихиляється до куліси і до кінця пісні задумливо дивиться в далечінь. Нарешті номер закінчується. Шквал оплесків, вигуки "Браво!" – неймовірний успіх! Любов Головня, дещо ніяковіючи, кланяється. А Михайло Герасименко – з гідністю, навіть гордовито декілька разів "відвісив" глядачам поклони, чим остаточно "добив" оркестрантів.

Після концерту запитую в одного з глядачів, чи дуже вплинув наш "ляп" на якість усього виступу? Він здивовано подивився на мене і сказав, що ніякого недоліку не помітив. Виявляється, глядачі подумали, що так і потрібно.

"Винним" у тому, що відбулося під час виступу в Керчі, вважаю тільки себе: не попередив виконавців про зміни у порядку ведення програми, не попрацював додатково з солістами. Та мій недогляд

з честю виправили досвідчені калиняни – справжні артисти. Спасибі їм за це.

Інший комічний випадок з життя "Калини", що стався в Магдебурзі (Німеччина), за певних обставин міг бути трагічним.

Жарке літо 1999 року. Наш хор запросили виступати на Магдебурзькій міжнародній виставці квітів (забезпечувати культурною програмою її відвідувачів). Уявіть собі: на колишньому велетенському полігоні Групи радянських військ у Німеччині буяє різнобарв'я квітів, зібраних з усього світу. Краса – неймовірна. Та насолоду від споглядання квіткового килиму затьмарювала нестерпна спека – температура сягала 40 градусів. У таких умовах доводилося давати по 2-3 концерти щоденно. Порятунком від жари був басейн: ми мешкали в чудовому п'ятизірковому готелі неподалік від виставки. У перервах між концертами поверталися до готелю і хоч трохи приходили до тями в прохолодній воді басейну. Думаю, читач добре уявляє собі, як наші козаки поводять себе біля води. Статечно ввійти в басейн (чи в річку) – то не для них. Обов'язково треба добряче розігнатися і з гиком-криком шубовснути у воду, щоб аж хвилі горою пішли, а ще краще – сторчака головою. Ну а що вже витворяють наші молоді люди у самій воді, важко й описати: і пірнають, і "у квача" грають, і наввипередки плавають, і ще казна-що витівають. Нас, правда, попереджали про поведінку в басейні (не стрибати, плавати спокійно тощо, аби не

заважати іншим поважним гостям насолоджуватися водними процедурами). Та коли це козака зупиняли якісь там попередження і заборони?

Цього разу хлопці знову затіяли якусь гру. Один з “калінян” схопив за голову іншого, занурив під воду і тримав там, доки вистачило сил. Коли ж нарешті голова випручалася із чіпких рук і заволала німецькою мовою, було вже не до жартів. Виявилось, що наш хлопець переплутав і занурив під воду голову німця похилого віку. І сам “потерпілий”, і його друзі, котрі до цього мирно відпочивали в кріслах біля басейну, зчинили гвалт. “Калінян” немов вітром видуло з води, але скандал назрівав серйозний: козарлюга хотів утопити статечного німця. Після такого “нападу” купатися в басейні нам заборонили.

Та скоро все з'ясувалося, ми посміялися разом з “жертвою” бешкетників та й розійшлися мирно, і знову мали можливість насолоджуватися прохолодою басейну.

Я і досі з острахом думаю, що могло б статися, якби, не дай Боже, той німець був хворий на серце абощо. І знову докоряю собі: мало контролював, мало наставляв.

Наступний випадок вважаю також дуже повчальним. Він дещо негативно вплинув на репутацію “Калини”, тому я про нього завжди пам'ятаю і намагаюсь уникати аналогічних “проколів”.

Травень 1993 року. Нас запрошено до Москви для участі у збірному концерті в Большому театрі Росії. Перед самою поїздкою до столиці Російської Федерації хор "Калина" брав участь у Всеукраїнському студентському фестивалі "Лесина пісня" в Луцьку. Наш виступ дуже сподобався керівникам Кам'янця-Подільського, і вони запропонували нам після завершення фестивалю завітати на декілька днів до їхнього міста, щоб дати там ряд концертів. Звичайно ж, ми погодилися, заїхали у це райське містечко та так загастролювалися, що повернулися до Полтави пізно ввечері напередодні від'їзду до Москви. Зранку виїжджаємо, водії автобусів пропонують їхати коротшою дорогою (через Суми, а не Харків), але в народі кажуть: хто навпростець ходить, той дома не ночує. Коротше кажучи, ми заблукали і до Москви добралися пізньої ночі. Майже не відпочивши, вранці поїхали до Большого театру на репетицію. Як я не старався, але виснажені хористи пісню "Рече та стогне Дніпр широкий" співали, як ніколи, низько. Увечері під час концерту, щоб цього не трапилося, даю такий емоційний вступ хоріві, що перші фрази пісні прозвучали дещо високо. Потім мені вдалося вистроїти хор. Але ж був початок!

У чому ж мій промах? Що я не врахував? Я навмисне детально описав графік роботи хору перед тим епохальним виступом. Наш колектив приїхав до Москви фізично виснаженим. Не менш

напруженим був і емоційний стан учасників. Адже на цей концерт зібралися кращі професійні колективи з усіх колишніх республік Радянського Союзу. Ми – єдиний самодіяльний колектив. Досить було тільки титульної сторінки програми концерту:

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

**ДЕНЬ СЛАВЯНСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ В
МОСКВЕ**

“ЦВЕТНИК ДУХОВНЫЙ”

КОНЦЕРТ
МАСТЕРОВ ИСКУССТВ

Г. МОСКВА

Государственный академический
БОЛЬШОЙ ТЕАТР РОССИИ

Можете уявити собі психологічне напруження “калінян”. Вони, щоб не втратити від хвилювання свідомість і не попадати на сцені, взяли за руки (непомітно для глядачів) і так підтримували одне одного до кінця виступу. І хоч я завжди навчав і навчаю своїх вихованців, що немає концертів більш чи менш важливих, що пісня для будь-якої аудиторії мусить виконуватися на високому професійному рівні, все ж таки виступи у Большому

театрі і на сцені районного будинку культури психологічно реалізуються по-різному. Саме цей фактор і не був врахований, тому і стався “прокол”. Я взяв до уваги тільки фізичну втому хористів і вклав забагато емоцій у вступ до пісні. “Калиняни” й без мене пройнялися відповідальністю, старалися з усіх сил. Мені ж потрібно було не підганяти їх, а навпаки – стримувати.

З цього випадку я зробив такий висновок: керівник хору перед кожним концертом мусить враховувати як фізичний стан учасників (скільки вони спали, скільки працювали), так і психологічний (наскільки відповідальний концерт); а інколи треба враховувати навіть погодні умови. Ви скажете, для чого все це знати? Адже на погоду не вплинеш, відпочинок перед виступом не завжди влаштуєш, статус концерту не зміниш. Однак я переконаний: перед кожним виступом керівник має налаштувати себе на "лад", найбільш оптимальний для даного концерту. І відповідно до цього поводити себе з вихованцями: бути лагіднішим чи суворішим, більш емоційним чи більш спокійним тощо.

Завершуючи цей нарис, хочу зазначити: аби уникнути помилок, керівник художнього колективу перед кожним виступом мусить залишитися наодинці із собою (цього, на жаль, майже ніхто не робить) і "прокрутити" в голові весь концерт (чи окремих номер); звернути увагу на вразливі місця свого колективу, спробувати передбачити

можливість виникнення курйозних ситуацій. При такому ставленні диригента до виступів свого колективу, впевнений, помилок буде набагато менше.

ПОЛТАВСЬКИЙ
ПЕДУНІВЕРСИТЕТ

*УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ХОР
„КАЛИНА”, 2006 рік*

“Калиняни”... Хто вони?

Моя шана, моя повага, моє захоплення цими, без перебільшення, великими людьми – учасниками українського народного хору “Калина” – змусили мене взятися за написання цього нарису. Це, воістину, святі, незвичайні люди! Адже терпіти такі незручності, переносити такі неприємності (студенти від деяких викладачів, працівники різних установ міста від своїх керівників) можуть тільки незвичайні люди. Візьмемо для прикладу студента – учасника хору “Калина”. Йому доводиться за розпорядженням ректорату пропускати лекції, щоб узяти участь у якомусь із концертів для мешканців міста. Наступного дня студент іде на практичне заняття, а викладач питає: “Так що? Минуле заняття пропустив, бо десь виспівував? Подивлюсь, що ти мені зараз заспіваш!” Я не засуджую викладача за його вимогливість. Студент мусить знати “матеріал” з дисципліни, яка вивчається за навчальним планом. Але навіщо принижувати людську гідність? Хочу підкреслити: викладач виголосив “геніальний” афоризм, ще не послухавши відповіді студента. Його не цікавить, чи знає студент пропущену тему, чи ні, головне – продемонструвати перевагу викладача над своїм учнем. Тремти, студенте! Адже ти завинив: дарував людям пісню.

А “каліняни”, які працюють у школах, у дитячих садочках, на підприємствах міста... Що мають

вони? Ви зрозумієте, коли прочитаєте наведений мною приклад.

У складі художніх колективів Полтавщини хор “Калина” їде до Києва (Палац “Україна”) із творчим звітом. У зв’язку з цим голова Полтавської обласної державної адміністрації Євген Томін та голова Полтавської обласної Ради Володимир Гришко звертаються до керівників установ міста Полтави та області з проханням сприяти учасникам цього дійства у організації поїздки до Києва. І що ж ми маємо? “Калиняни” зі сльозами на очах мені розповідають, що їхні керівники запропонували їм або взяти відпустку за власний рахунок, або поїхати до Києва в рахунок літньої. Я був у розпачі. Та учасники колективу мене заспокоїли: за будь-яких умов до Києва вони все рівно поїдуть, хору не підведуть. Я в цьому не сумнівався, але мені було прикро, що вони понесуть збитки в зарплаті та ще й витратяться на шоколадки своїм колегам, щоб ті “підмінили” їхні заняття. І вони, дійсно, на звітний концерт поїхали. Але ж як ця поїздка їх принизила, знецінила їхню благородну справу!

А що мають від участі в хорі “Калина” викладачі університету? Про це ви дізнаєтеся, коли прочитаєте про навчально-виховну та громадську діяльність одного із них – старшого викладача кафедри музики Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка Володимира Петровича Яковлєва. Це чудовий баяніст, концертмейстер оркестрової групи хору.

Тричі на тиждень за розписом (обов'язково) відвідує репетиції оркестру та (у середньому раз на тиждень) бере участь у концертах “Калини”. Отже, чотири рази на тиждень, не отримуючи за це й копійки, В. Яковлев присвячує себе громадській справі. Окрім того, як усі викладачі університету, він мусить видати певний мінімум друкованих праць та брати участь у громадській діяльності як кафедри, так і факультету. А чи не можна було б концертні виступи В. Яковлева зараховувати йому як друковану продукцію, а від громадських навантажень звільнити взагалі? Найприкріше, що таку “шану” мають й інші викладачі університету, котрі співають у “Калині”.

З вищенаведених прикладів ви зрозуміли, яку “користь” мають і студенти, і викладачі, і працівники різних установ міста, беручи участь у творчій роботі українського народного хору “Калина”, а також, сподіваюсь, зрозуміли, чому я так захоплюсь, так ціную “калінян”. То що ж змушує їх терпіти такі незручності (а інколи й приниження), до певної міри приносити себе в жертву?

На мій погляд, на це запитання однозначної відповіді бути не може. Це як кохання. Хто може сказати, що воно таке? Скільки існує людей, стільки і буде різних відповідей, звичайно ж, якщо ці люди не будуть при цьому використовувати “цитати великих”, а даватимуть пояснення, спираючись на власну думку. Як на мене, на це запитання більш

правильну, правдиву відповідь може дати не “калінянин”, а та людина, яка спостерігає за цим явищем збоку. А хто ж, як не я, краще їх знає, більше за ними спостерігає?

Думаю, що основна причина людського прагнення до мистецтва, – їхня внутрішня потреба. У них генетично закладено потяг до української народної пісні, і, взагалі, до культурної спадщини свого народу. Ви задумувалися, чому лелека летить до рідного гніздечка? Так і учасники нашого хору. Якщо їх запитати, чому вони відвідують хор “Калина”, впевнений, однозначної відповіді не отримаємо. Адже справжня причина лежить поза їхньою свідомістю. Приходять вони до “Калини”, щоб зануритися в чарівні звуки музики, відгородивши себе цим самим від повсякденного побутового бруду, забути про всі життєві проблеми та негаразди. А ще, очевидно, ідуть вони до хору, щоб задовольнити суто фізіологічну потребу – виспіватися, голосно виспіватися. Підтвердженням правоти моїх слів може слугувати поведінка мого покійного кума (Царство йому небесне!) Миколи Гурая. Це був міцної статури козарлюга, мав дуже гучний голос (тенор). Він періодично просив мене поїхати з ним до лісу, де залишав мене наодинці, а сам, говорячи, що хоче побігати, зникав в його хащах. Через певний час з глибини гаю линули чарівні звуки його могутнього тенора. Спочатку я над ним насміхався, а пізніше збагнув, що в цьому криється фізіологічна потреба його організму.

Адже, де ще на повну силу, так голосно він може заспівати? Дома? А що про нього подумують сусіди? Ось так і “каліняни” ідуть до хору, щоб виспіватися на повний голос, щоб відчутти себе великими співаками. Скільки разів на репетиціях, після довготривалих перерв у заняттях, я не міг стримати хор від гучного співу! І тут, проси не проси, нічого не допомагає. Достатньо мені трохи відволіктися, на якусь мить втратити над ними контроль, уже так кричать, що аж штукатурка сиплеться!

Але основною причиною відвідування “калінянами” репетицій, на мій погляд, є бажання брати участь у концертах: щоб показати себе як артиста, щоб поділитися з людьми своїм “багатством”. Адже всі ми знаємо по собі: якщо в тебе чогось багато, ти з радістю ділишся своїми надбаннями з іншими людьми. “Калінянам” природа дала так багато, що у них з’явилася потреба ділитися своїм “скарбом” з іншими. Це відбувається незалежно від них самих, вони цього не планують, заздалегідь не обдумують. Ось чому учасників нашого колективу (“калінян”) я вважаю трохи не такими, як усі. Я не говорю, що вони кращі за інших, але що відрізняються від решти – знаю точно, цей факт незаперечний.

Особисто я “калінян” боготворю, захоплююся ними, пишаюся, люблю, як своїх дітей. Не знаю, чим мені можна завдати дошкульнішого болю, образи, ніж говорити погані речі про учасників

хору. Дуже боляче спостерігати, коли хто-небудь із керівних осіб їх “відчитує”. Через це поміняв декількох директорів хору. Я їм завжди наголошував: не кричіть на “калінян” (на них покричу і я), дбайте про них, оточуйте їх увагою.

Ви можете мені заперечити: так не буває, щоб усі учасники хору були ідеальними. Я з вами згоден. Адже недарма народна мудрість говорить: “У кожній отарі знайдеться паршива вівця”. Заради правди й об’єктивності я пізніше згадаю про окремі ганебні вчинки “калінян”. Однак вони в порівнянні з величчю, благородними діяннями більшості моїх вихованців такі мізерні, що не затьмарюють гідності основного складу хору “Калина”. Це і спонукало мене розповісти про чудових, незвичайних учасників нашого хору. Але перш ніж до цього приступити, хочу попросити пробачення у колишніх і нинішніх “калінян”, яких у цьому нарисі не згадаю. Думаю, ви і самі прекрасно розумієте, що це практично неможливо. Скажу лише, що всі вони достойні найбільшої шани і поваги. У цьому нарисі розповім про найбільш яскраві зірочки, котрі тривалий час сяють у нашому колективі, котрі, незважаючи на труднощі, пов’язані з роботою, побутовими обставинами, роками залишаються відданими “Калині”. Розповім також і про тих, хто з незалежних від них обставин, змушений був залишити хор, але назавжди залишається “калінянином”.

Мое захоплення, мою повагу, мої слова вдячності "калінянам" хочу почати з розповіді про заслужену артистку України, солістку українського народного хору "Калина" **Наталію Мізєву**. У неї непросто склалися життєві обставини, однак вона вже багато років є незмінною,

взірцевою учасницею нашого хору. Про неї одну можна писати цілу книгу!

Весна 1986 року. Страшна весна (Чорнобильська трагедія). Наш хор запрошений на відкриття вперше побудованого в Україні Співочого поля в місті Тернополі. На пісенний фестиваль їдемо через Київ. Заїжджаємо до Чорнобиля (в заражену зону, з якої виселені всі мешканці) і даємо для "ліквідаторів" два концерти. Там я вперше побачив масовий відчай дорослих чоловіків, які плакали, немов діти, не соромлячись ні нас, ні один одного. Вони зверталися до нас з проханням передати іншим творчим колективам, щоб ті приїздили до них з

концертами, інакше вони там збожеволіють. Незабутнє, страшне враження!..

У Тернополі на репетиції відкриття Співочого поля до мене підійшов народний артист України (хороший мій знайомий), художній керівник Волинського державного українського народного хору Анатолій Пашкевич. Він мені розповів, що в їхньому хорі з'явилася чудова співачка, яка мріє отримати вищу освіту. Порадившись, вони вирішили: краще вступати до Полтавського державного педагогічного інституту, де є український народний хор. Навчаючись в інституті, вона буде співати в “Калині”, що дасть можливість зберегти набуті раніше вокально-хорові навички.

Влітку цього ж 1986 року Наталія Новосад (це її дівоче прізвище) приїздить до Полтави і подає документи до педінституту. Цікавий випадок трапився з нею на одному зі вступних екзаменів. Річ у тім, що саме в цей час у нашому інституті з якоюсь черговою перевіркою був міністр освіти чи його перший заступник (я вже забув, тільки знаю, що велика ”шишка”). І треба ж було такому статися, щоб він вирішив проконтролювати, як абітурієнти складають вступні іспити, саме в тій групі, де екзаменувалася Наташа. І знову ж таки фатальний збіг: першою, до кого звернувся представник міністерства з традиційним, шаблонним запитанням: “Чому ви вступаєте до педагогічного навчального закладу?” – була Новосад. Звичайно ж, він сподівався почути банальну відповідь: “Люблю

дітей, хочу їх навчати”. Та Наташа, не моргнувши оком, випалила: “Щоб співати у “Калині”. Міністр (назву його так) трохи знітився, почувши таку відповідь, але, щоб трохи загладити пікантну ситуацію, почав делікатно допомагати абітурієнтці сформулювати “правильну” відповідь. Став говорити їй про те, яку важливу місію уряд покладає на майбутніх учителів, які серйозні завдання стоять перед студентами педагогічних вузів. І коли йому здалося, що він уже навчив абітурієнтку, як вона мусить правильно відповісти, знову запитав: “То чому ж ви вступаєте до педінституту?” Почув ще коротшу відповідь: “Щоб співати”. Міністр, трохи невдоволений, вийшов з аудиторії. Мені в той момент ніхто нічого не сказав. Я тільки встиг піймати на собі “ніжний” погляд ректора. Увечері він мені розповів, як міністр на аеродромі, прощаючись, весело сміявся, згадуючи цей кумедний випадок. Посміялися і ми з ректором (не перепало ректорові, не попало і мені).

Навчаючись в інституті, Наташа стала активною, однією з кращих учасниць хору “Калина”. Після закінчення навчального закладу Н. Новосад вийшла заміж за Євгенія Мізева і поїхала з ним до Гадяча. Для хору це була велика втрата. І хоча тоді у колективі були дуже хороші виводчиці і на слух я не відчував відсутності Наташі (якраз навпаки: на кожній репетиції мені здавалося, що я чую її голос), все рівно – її дуже не вистачало в хорі як детонатора для партії сопрано. Що це означає, ви зрозумієте з

розповіді про зустріч з моїм американським колегою (художнім керівником студентського університетського хору). На моє запитання, чи співають у нього в хорі негритянки, він сказав, що тримає декількох дівчат для створення позитивного емоційно-енергетичного заряду. У мене ж (у хорі “Калина”) “роль негритянки” виконувала й виконує нині Н. Мізева.

Та найбільше я ціную Наталочку за її громадянську мужність, за її безкорисне служіння нашому хорові, за її відданість українській народній пісні. Судіть самі: у Гадячі вона довго не затрималася, разом з чоловіком повернулася до Полтави, щоб ніколи більше не розлучатися з “Калиною”. Як їй вдалось умовити Женю переїхати до Полтави, знає один Бог. Я посоромився поставити їй таке, на мій погляд, дещо інтимне запитання. Знаю тільки, що фраза “Без “Калини” жити не можу” при вирішенні питання про переїзд до Полтави прозвучала.

З подальшого життя Н. Мізевої видно, що прийняте рішення (про переїзд до Полтави) було правильним: нині майор Мізев – заступник начальника Октябрського районного відділення міліції міста Полтави. Наталочка в “Калині” отримала почесне звання заслуженої артистки України, працює вчителем ліцею № 1 міста Полтави, і гарно працює. Її там шанують, пишаться нею. Це єдиний випадок (з життя “Калини”), коли керівники установи сприяють

своєму працівникові відвідувати наш хор. Велика Вам вдячність, добрі люди (я звертаюся до директора, до завучів ліцею і взагалі до всіх, хто до цього причетний), за підтримку та розуміння важливості місії, яку виконує заслужена артистка України Наталія Мізева.

Хочу багато теплих слів сказати і про мого друга-соратника, мого помічника (хормейстера хору), чудову хористку, танцівницю “Калини”, її солістку, яка разом з Н. Мізевою створила високопрофесійний дует, **Наталію Сулаєву**. Одного разу народний артист України, академік, Герой

України, художній керівник ушлявленого українського державного народного хору імені Григорія Верьовки Анатолій Авдієвський, прослухавши цей дует, сказав: “Я в цьому дуеті почув не тільки високохудожнє виконання пісні, я відчув великий інтелект виконавців”. Знав би він, як ми йшли до цього “інтелекту”...

Прослухавши Наташу при вступі до нашого інституту, я знайшов у неї потенційно прекрасний альт. Порекомендував їй відвідувати заняття (навчатися) хорової студії “Калини”. І тут почалося... Майже при кожній зустрічі керівник студії наполягав на тому, щоб я її відрахував з хору, що вона тільки заважає йому працювати з іншими, що вона як співачка ніякої цінності не має. Що робити? Запрошую Наташу до себе в кабінет, прослуховую ще раз (у результаті буквально опинився в полоні її чудового голосу) і вирішую: “відрахувати” зі студії і перевести до основного складу хору. І що ж ви думаєте? Через два-три місяці вона опановує весь репертуар “Калини” і стає однією з кращих хористок, а згодом і солісткою хору. До цих пір зі страхом думаю: а що було б, якби я відрахував Наталочку з хору? Який скарб, який “золотничок” був би втрачений і для “Калини”, і для людей – шанувальників української народної пісні.

Доля Наталії Тітенко (тоді вона була ще Тітенко), на мій погляд, склалася вдало. У хорі Наташа познайомилася з чудовим хлопцем-баритоном, котрий навчався на історичному факультеті нашого інституту, Юрою Сулаєвим. У них чудова сім’я, росте синочок.

Хочу зробити невеличкий відступ від оповіді про Наталію, щоб сказати декілька теплих слів про Юрія. Доки він навчався в інституті, я до нього ставився, як до свого сина. Я й тепер називаю Юру

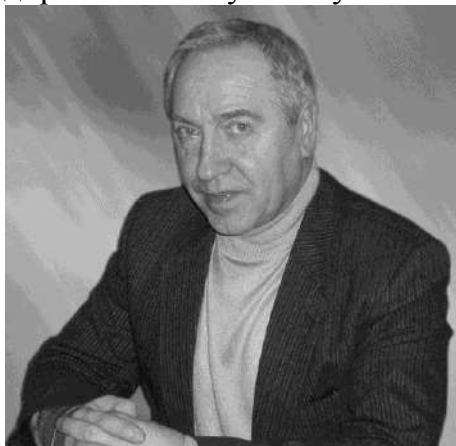
синочком (до речі, він приятелює з моїм сином Андрієм) і мрію дожити до того часу, коли він стане генералом (сьогодні він підполковник), а я запрошу його до себе в гості, пригощатиму і називатиму його синочком.

Та повернемося до оповіді про Наташу. Наталія з відзнакою закінчує наш інститут, залишається в ньому працювати, захищає кандидатську дисертацію. В інституті спочатку працює на кафедрі дошкільної педагогіки, а пізніше, після мого дворічного умовляння, стає замість мене завідувачем кафедри музики Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. У зв'язку з цим хочу подякувати ректорові університету Володимирові Олександровичу Пашенкові за те, що він розгледів у Н. Сулаєвій її науковий та організаторський хист і призначив її на цю посаду.

Здобутки Наташі не були випадковими, не впали на голову як манна небесна. Отримала вона все це завдяки надлюдській, титанічній праці. Судіть самі: за два роки написала і захистила кандидатську дисертацію. До речі, під час захисту стався, думаю, єдиний випадок в Україні, коли дисертант замість заключного слова на прохання шановних членів ученої ради співала пісню (члени комісії знали, що Н. Сулаєва – солістка хору “Калина”).

Нині Наталія Сулаєва – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри музики, проректор з навчально-виховної роботи університету. Та для

мене головним є те, що вона – хормейстер хору “Калина”, його солістка, а ще головніше – мій друг-соратник і, надіюсь, колись мене підмінить на диригентському містку.

Не уявляю собі “Калини” без її соліста, заслуженого працівника культури України, доцента кафедри музики Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Михайла Олексійовича Герасименка.

М. Герасименко прийшов до хору восени 1979 року. За двадцять сім років перебування в “Калині” Михайло Олексійович був і залишається незамінним її солістом. Крім того, він вожак баритонної партії. Якщо присутні на репетиції Михайло Олексійович Герасименко та Віктор Іванович Магда (про нього розповім пізніше), партія звучить дорослими чоловічими голосами (тембровий окрас, щільність та об’єм звуку), немає – звучать дитячі голоси (студенти ще не змужніли). Михайло Олексійович завжди й у всьому є для чоловічої групи хору взірцем: ніхто (не ображайтеся, інші чоловіки) так ретельно не одягає,

не зберігає свій концертний костюм (його охайності може позаздрити як чоловіча, так і жіноча партія хору); ніхто так професійно, з такою відповідальністю не вміє себе поводити на сцені під час концерту; ніхто так досконало не володіє голосом-баритоном. За мою довголітню роботу з хорами, мені доводилося працювати з гарними баритонами-солістами: Василем Пулинцем, Анатолієм Волоком, Юрієм Лимарем, Іваном Давидком і багатьма іншими, але Михайло Олексійович...

Дуже шкодую, що одного разу я вчинив з Михайлом Герасименком, м'яко кажучи, не тактовно. Мені здається, я завдав йому болю. Дорогий друже, через книгу прошу у тебе пробачення за мій вчинок. За скоєне шкодуватиму все життя. То що ж сталося? А ось що.

Наближався досить відповідальний звітний концерт Полтавщини в місті Києві. Я щойно зробив обробку української народної пісні, вивчив з хором (солістом був Михайло Олексійович) і показав її організаторам концерту. Їм дуже сподобалася пісня, вирішили включити її до концерту за умови, що солістом буде інший співак. І я, не зваживши все так, як слід, послухався режисера і замінив соліста. Мені соромно за свій вчинок до сьогодні. Про свою помилку я говорив М. Герасименкові при всіх учасниках хору та і зараз ще раз, шановний Михайле Олексійовичу, прошу у тебе пробачення.

Декілька теплих слів хочеться сказати про нинішнього керівника оркестрової групи хору “Калина”

Олександра Рябушенка.

Ми з ним прийшли в хор

одночасно (навесні 1979 року). О. Рябушенко має дуже гарні музичні здібності (абсолютний слух). У перші роки перебування в “Калині” Олександр грав в оркестрі на ударних музичних інструментах. Але ж яким він був “ударником!” Бачили б і чули ви, що він витворяв з бубоном, коли концертний номер виконували троїсті музики.

У 1986-2001 роках керівником оркестрової групи була чудовий, грамотний музикант **Вікторія Георгіївна Бородіна** (попередніх керівників оркестру з деяких міркувань називати не буду). Спасибі вам, Вікторіє Георгіївно, за багаторічну сумлінну працю. Дуже шкодую, що сьогоднішній стан здоров’я не дозволяє вам бути учасником колективу.

У “Калині” Олександр Рябушенко та Вікторія Бородіна познайомилися ближче, побралися. Дай вам, Боже, злагоди у вашому сімействі і, взагалі, всього найкращого.

Коли за станом здоров'я В. Бородіна не змогла більше працювати в “Калині”, О. Рябушенко підхопив естафету керування оркестром і очолює його до тепер. Та Вікторія Георгіївна зв'язків з нашим колективом не розриває: вона робить оркестровки до концертних номерів “Калини”, із задоволенням слухає записи наших виступів, допомагає порадами.

Не можу не сказати багато теплих слів про концертмейстера хору, хорошого мого товариша-соратника **Олександра Харченка**.

Там, де він – там і сміх. Скільки в цієї людини здорового гумору, завзяття, порядності. Мені навіть здається, що романтик Олександр, працюючи концертмейстером, абсолютно не думає про матеріальне збагачення (отримуючи “копійки”, він виконує дуже великий обсяг роботи: акомпанує хоровій, танцювальній групам хору “Калина” та її солістам). На мій погляд, основна його мета в роботі — спрямувати всю свою енергію, свій талант, усі свої вміння на розкриття музичних образів, щоб потім створену ним красу безкорисливо подарувати людям. Він – високопрофесійний музикант-баяніст. Пам'ятаю, років десять тому, коли з України до Канади направлялася група співаків-професіоналів, згадали, що в Полтаві є такий чудовий майстер-концертмейстер Олександр Харченко.

Саша міг годинами імпровізувати на баяні (а я годинами його слухати): він грав про все, що бачив. І все це робив на високому професійному рівні.

У сімдесяті роки минулого століття ми з Олександром працювали в ансамблі пісні і танцю “Горлиця” Палацу культури Полтавської бавовнопрядильної фабрики. Київське радіо вирішило підготувати передачу про цей ансамбль. Викликають нас до столиці, щоб там на плівку зробити записи наших пісень.

Апаратура для звукозапису в ті часи була ще досить примітивною, покладалися тільки на гарне “вухо” та майстерність звукорежисерів. Іде запис. Саша під час запису то грає написану партію з оркестровки, то імпровізує. Звукорежисер, який нас записував (він у ті часи був “світилом” на

Україні, і кожен виконавець мріяв зробити фонограми саме у нього) припиняє свою роботу і звертається до Олександра: ”Молодий чоловіче, той баяністе, що в окулярах, імпровізуйте так, як забажаєте. Ви своєю грою запис не зіпсуєте, ви його прикрасите”. Про яку вищу похвалу, вищу оцінку виконавцеві можна мріяти? Дай, Боже, тобі, мій

дорогий друже, міцного здоров'я, щоб ти ще багато років міг дарувати людям один із найцінніших скарбів – пісню.

Пишу про Олександра Харченка, а сам уже думаю про іншого баяніста - концертмейстера оркестрової групи хору “Калина”, старшого викладача кафедри музики нашого університету **Володимира Петровича Яковлева**. Це ж треба було долі так розпорядитися, щоб в одному оркестрі одночасно грали два таких чудових музиканти-професіонали. Багато про В. Яковлева писати не буду, адже трохи вище я про нього згадував. Розповім лише про один з багатьох повчальних і благородних його вчинків.

Середина дня. Я працюю в кімнаті “Калини”. А за стіною (поряд знаходиться оркестрова кімната) ніби хтось на баяні грає репертуар нашого хору. Ну, думаю, допрацювавсь: уже вчувається музика (адже репетиція оркестру має бути тільки ввечері). Чим далі, тим чіткіше й голосніше звучить баян. Вирішив таки перевірити, що все це означає. Заходжу в оркестрову кімнату, а там Володимир Петрович вивчає, повторює, доводить “до кондиції” репертуар хору. Питаю: “Що сталося, чому ти тут, адже репетиція ввечері?” Відповідь: “Е, Григорію Семеновичу, діткам потрібно показувати приклад, як ставитися до вивчення нового та збереження в пам'яті вже засвоєного репертуару”. Господи! Та ти ж на декілька голів вище тих діток, працюєш з ранку до вечора, а, бач, з'явилося “вікно” між

практичними заняттями – і ти, не шкодуючи себе, робиш усе, щоб бути корисним суспільству, щоб бути прикладом для студентів. Ну як не цінувати, не шанувати такої людини? Спасибі тобі, Володимире Петровичу, за відданість “Калині”, за любов до мистецтва.

Коли вже почав розповідати про оркестрантів, не можу не сказати декілька теплих слів про кобзистку оркестрової групи **Надію Іванівну Гусак**. Багато років, не навчаючись і не працюючи в педуніверситеті, Надія Іванівна є активною учасницею нашого

колективу. Займаючись бізнесом, вона знаходить час і безкорисно тричі на тиждень, не рахуючи концертів, відвідує репетиції хору “Калина”. Якщо О. Харченко вміє смішити, то Надія Іванівна вміє дуже гарно сміятися. Почувши її сміх і ще не знаючи, з чого вона сміється, мимоволі сам посміхнешся. Окрім веселої вдачі, слід відзначити високий професіоналізм Надії Гусак, яка сумлінно ставиться і до репетицій, і до концертів. На мій погляд, вона до безтями закохана в наш хор. Грай на здоров’я, Надіє Іванівно, звеселяй людей, даруй їм пісню.

Дуже хочеться розповісти про “калінянку” молодшого покоління, мого соратника, помічника, хормейстера хорової групи **Наталію Павленко**. Прийшла Наташа в університет після закінчення Полтавського музичного училища з двома червоними дипломами (учи-

лище закінчила по класу фортепіано та вокалу). У перший же рік перебування в “Калині” стала її душею. Трохи пізніше стала хормейстером хору. А коли в репертуарі “Калини” з’явився “Фрагмент концерту для фортепіано з оркестром” Сергія Амосовича Шевченка (хорова версія Григорія Левченка), Наталія Павленко стала солісткою цього концертного номеру (виконувала і нині виконує партію фортепіано).

Наташа з відзнакою закінчила наш педагогічний університет, залишилася в ньому працювати на кафедрі музики. Зараз навчається в аспірантурі, але хору не залишає. Я дуже пишаюся і горджуся тим, що маю таких чудових, безкорисних друзів-соратників. Ще студенткою Наталія поїхала на Всеукраїнську студентську олімпіаду. На конкурсі перед шановним журі, даючи фрагмент уроку музики в школі, Н. Павленко використала як

ілюстративний музичний матеріал фрагмент вищезгаданого концерту: і грала його на фортепіано, і співала партії солісток (до речі, вона має незвичайної краси сопрано). Журі було зачароване і майстерністю, і знаннями, і здібностями Наташі. Як підсумок - перше місце в номінації “Проведення уроку музики в школі”.

А зараз хочу трохи розповісти про **Віктора Івановича Магду** – чудову людину, з якою звела мене доля ще в “докалінянський” період (у 70-их роках минулого століття він співав у капелі педагогічного інституту, якою я тоді керував). Нині Віктор Іванович – кандидат хімічних наук, доцент кафедри хімії Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Має чудовий голос-баритон, безмежно відданий хорові “Калина” і, на мій погляд, мені як своєму товаришеві. Окрім прекрасного голосу, В. Магда володіє неоціненним даром: він “усе знає”. Я до нього за порадою звертаюся з будь-якого питання, і завжди отримую досить вичерпну відповідь, консультацію, пораду. Я найбільше ціную у Віктора Івановича (окрім голосу) його порядність. Не знаю випадку, коли б він пропустив заняття хору, не говорячи уже про концерти, не порадившись зі мною. Навіть їдучи на

лікування до санаторію, перш ніж придбати путівку, обов'язково поцікавиться, чи зможе “Калина” в цей період обійтися без нього. Не пам'ятаю випадку, коли б я розпитував в інших учасників хору, де Магда, чому його немає на репетиції. Доземний уклін Вам, шановний Вікторе Івановичу, за Вашу відданість благородній справі, яку ми робимо разом з вами.

Першокурсницею філологічного факультету прийшла у хор (у партію других сопрано (виводчиць) **Вікторія Рогач** (нині Гайдамака). Вікторія має прекрасний голос, належить не до “рядових” співачок, а до когорти кращих (співає в хорі понад двадцять років). Та велику цінність

для хору вона становить не тільки як співачка, а і як ведуча концертних програм. Цю роль до неї виконували багато дівчат: і лірична Галина Вовк, і дещо сувора Ірина Назарова, і драматична Валентина Карашук, і трохи екзальтована Анжела Іванова. Та Вікторію Гайдамаку я не можу назвати ні ліричною, ні драматичною, ні суворою, а тим більше екзальтованою. Вона увібрала в себе всі ці якості і користується ними у залежності від характеру наступного концертного номеру. Вікторія

дуже вимоглива до себе. Не було випадку, щоб вона поставилася до дорученої їй справи абияк. Нам часто доводиться давати наші майже тематичні концерти: виступи з нагоди якогось “Дня...”, де потрібно робити сценарій усього дійства. Але я спокійний: треба тільки детально розповісти їй, що від нас потрібно в концерті, а далі вона все робить сама: нікому тихого життя не дасть, до всього “докопається” і проведе концерт динамічно, а головне – грамотно. У ній поєдналися самоповага (не егоїстична, придуркувата самозакоханість, а саме повага до себе) з відповідальним ставленням до дорученої їй справи та безмежної любові до “Калини”, до української народної пісні, до всієї України.

Мої розповіді про “калінян” говорять про те, які чудові люди співають, грають, танцюють у нашому хорі. Пробачте мені, більш молоді сьогоденні учасники нашого колективу, що я не розповім про кожного з вас (ви всі цього варті), але написати про всіх “калінян” (а скільки їх було в минулому: через “Калину” пройшли сотні) практично неможливо. Повторюсь, у нашому колективі зібралися незвичайні, прекрасні люди. Сьогодні співати в “Калині” – досить престижно. Недаремно у нас співає **Олександр Пащенко** – син ректора університету, донька першого проректора **Євгенія Киридон**. Тривалий час співав у “Калині” і нинішній проректор з наукової роботи, доктор фізико-математичних наук, професор **Віктор**

Іванович Лагно. Та особливо ми, “каліняни”, пишаємося тим, що в перші роки існування “Калини” в ній співав тодішній ректор Полтавського педінституту (нині академік АПН України) **Іван Андрійович Зязюн.** Він же і запросив мене, з благословення тодішнього Першого секретаря Полтавського обкому партії Федора Трохимовича Моргуна, очолити новостворюваний український народний хор (у той час я був “у вигнанні”: звільнений з посади керівника капели педінституту за ”націоналістичні погляди”).

А проректор університету **Євгеній Іванович Тягло** привів у “Калину” всю сім’ю. Почалося все це 16 років тому, коли до

“Калини” прийшов співати чудовий бас Євгеній Іванович.

Пізніше до нього приєднався (тоді ще учень 10 класу) його син **В’ячеслав**, також бас; а трохи згодом і матуся Славика, викладач нашого університету – чарівна **Тетяна Олександрівна**, яка має незвичайної краси “сріблясте” високе сопрано.

Євген Тягло тривалий час на громадських засадах виконував обов'язки директора хору. Він і зараз багато допомагає в організаційних питаннях молодому директорові хору Василю Карбану. Спасибі тобі, Євгенію Івановичу, за багаторічну безкорисну працю в хорі "Калина", за відданість, за збереження та популяризацію української народної пісні.

Два слова про молодого директора хору **Василя Карбана**.

Хочеться тільки дякувати долі, що вона послала Василя до "Калини": він і співак, і танцівник, він відає і костюмами учасників колективу (веде на громадських засадах всю господарську частину

хору), він же і директор українського народного хору "Калина". Пошли, Господи, тобі, здоров'я і наснаги, мій молодий соратнику.

Далі хочу розповісти про "зірочок" минулого, яких з тих чи інших причин сьогодні в хорі немає. Та незважаючи на їхню відсутність на репетиціях (з "Калини" вони пішли не підленько, підставивши на прощання мені чи колективу підніжку), вони завжди будуть у "Калині" доти, доки існуватиме наш хор. Вони пішли (з незалежних від них причин), але їхня

енергетика, їхній дух залишається з нами, допомагає нам творити чудеса. Шана вам і низький уклін, ви не зрадили святій справі – дарувати людям красу, зберігати українську народну пісню.

Розповідь поведу за хронологією. У перші роки існування нашого хору була в ньому солісткою **Вікторія Лісова**, яка мала чудовий, великого діапазону голос. Ще за часів радянської влади, коли в репертуарі хору обов'язково мусили бути пісні російською мовою, доводилося шукати такі твори, які і манерою їх

виконання, і діапазоном найбільше перепліталися з українськими піснями. Як зараз чую солістку В. Лісову в пісні В. Захарова “Ой туманы мои, растуманы”. Складалося таке враження, що при виконанні цієї пісні Вікторія не докладає ніяких зусиль. Навпаки, вона наче притримує звук, щоб він стихійно не розгулявся, не вийшов з-під її контролю. Чудова була солістка. Де ти тепер, “калінянко”? Хай доля сприяє реалізації твого таланту.

Одночасно з Вікторією Лісовою у хорі співала талановита учасниця **Наталія Дем'янко**, яка мала незвичайної краси і сили низький (другий) альт. Була вона і солісткою хору. Пам'ятаю, коли наш земляк космонавт Павло Попович почув її спів, він вигукнув: “Да у нее же

голос, как иерихонская труба. Такого чуда я еще никогда не слышал”. А сталося це на початку 80-их років, коли ми поїхали з концертами до Москви і виступали в Зоряному Містечку перед космонавтами.

Там зі мною трапився досить кумедний випадок, про який не можу не розповісти. У цій поїздці, як завжди у ті часи, нас супроводжувала велика свита “відповідальних” товаришів: представники обкому партії, профспілок, ректорату та ще якісь незнайомці (а раптом ми задумаємо підірвати Кремль). Коли приїхали до Зоряного Містечка, на нас буквально накиннулися телерадіокореспонденти: до обличчя тичуть мікрофони, знімають на відеокамери. “Свита” мене від цього дійства відтерла (кожному хотілося потрапити в телеоб'єктив). А кореспонденти почали ставити такі запитання, на які міг відповідати тільки знавець

хорового співу. Стоять чиновники перед камерами, переминаються з ноги на ногу, очима кліпають, а що і як відповідати не знають. Після цього підкликає мене “одна” з високопоставлених осіб і суворо при всіх відчитує: “Де тебе носить? Ти мусиш бути біля мене, як собака біля ніг мисливця. Не відходь від мене ні на хвилину!” Ну коли вже я став собакою, то, природно, відгавкнувся і пішов від нього геть. За що того ж вечора і поплатився: після концерту все “керівництво” “Калини” було запрошене до вузького кола космонавтів, де кожному була вручена медаль імені Юрія Гагаріна “За високу виконавську майстерність українського народного хору “Калина”. Про мене, за вказівкою того ж чиновника, “забули”. Ось вам і “Мы пахали”.

Чудовою солісткою в хорі була **Ольга Шиян**, яка мала незвичайної краси вивід. Вона блискуче виконувала багато пісень, але була просто неперевершеною в мексиканській народній пісні “Голубка”. Після того, як Ольга пішла з хору, пісня “осиротіла”. Мені зда-

ється, що цю пісню я більше нікому не довірю. До цих пір шкодую, що не зміг уберегти Олю в хорі. Адже окрім утрати чудової солістки, ми втратили неперевершеного баяніста – концертмейстера хору **Віктора Шияна**, чоловіка Ольги. За роки нашої спільної праці в “Калині” він настільки досконало вивчив свою справу, а особливо мої вимоги до концертмейстера під час роботи з хором, що проводячи репетицію, я ніколи з ним не розмовляв, не ставив йому окремих завдань. Під час нашої роботи він уважно спостерігав за мною і в потрібний момент грав те, що мені якраз було необхідне. Такого взаєморозуміння між керівником хору і концертмейстером я, буваючи на репетиціях численних колективів, не зустрічав. Спасибі вам за все, дорогі Шияни!

Майже одночасно з Ольгою Шиян чудовою солісткою в хорі була

Оксана Фурсова. В Оксани високе, ніжне сопрано. Після того, як вона пішла з хору, такі чудові твори, як “Да що на горі імбер” (обробка Євгена Савчука), “Вербовая дощечка” та “Коліска” (обробка Ана-

толія Авдієвського) “Калина “ донині не співає: не знаходжу подібної солістки. Можливо, через деякий час, коли забудеться голос Оксани, я і довірю ці пісні комусь іншому, але сьогодні...

Як зараз чую і бачу О. Фурсову з хором на великій площі перед ратушею у Відні. Чудового сонячного літнього дня на площі зібралось море людей. Перед ратушею на високому помості Оксана з хором виконує “Вербовую дощечку”. Я захопився диригуванням і не помічав, що діється навкруги. Та ось випадково повернувся обличчям до слухачів. Те, що я побачив і почув, настільки вразило, що мені стало не по собі: на сотні метрів навкруги народ припишк, зачарований українською піснею. А “підзвучка” концерту була такою, що, здавалося, голос Оксани лине на площу з усіх вулиць, які до неї прилягають. Після концерту нас оточили слухачі, але особливо запам’яталася численна американська делегація, кожен із членів якої хотів бодай доторкнутися до костюму Оксани, щоб переконатися, що це “творіння” справжнє, живе.

Нині О. Фурсова мешкає в Сумах. З її слів (а бачились ми з нею років три тому, коли були в Сумах з концертом) життя у неї складається непогано, а ось без “Калини” спокійно жити не може, дуже за нею сумує. А що ж говорити мені?

Останньою “зірочкою”, якій довелося залишити “Калину” через життєві обставини, стала **Наталія Сокурєнко**. У хорі Наташа була чудовою виводчицею, мала незвичайної краси мецо-сопрано.

Я для неї, як для солістки, підбирав особливий (її) репертуар, написав пісню “Ой гай, мати, гай”.

Початок літа. День молоді. На Співочому Полі “Марусі Чурай” Ліна Федорівна Ковтун (директор обласного Центру народної творчості), як головний режисер, готує святковий концерт для молоді. Взяти участь у цьому концерті запрошує і нас – український народний хор “Калина”. Більше того, просить включити

в репертуар для цього виступу пісню “Ой гай, мати, гай”. Я заперечую, адже пісня виконується акапельно (без супроводу), співає народний хор, а слухачі — молоді люди. Але Ліна Федорівна наполягає: “Тригорію Семеновичу, включіть до концерту цю пісню особисто для мене” (знає, як я її шаную, тож відмовити їй не посмію). Що залишається робити? Погоджуюся. Іде концерт, для Наташі останній у складі “Калини”. Я дуже хвилююся: “Як же так, останній — і стане “звичайним”. Закінчуємо співати пісню “Ой гай, мати, гай” (звичайно ж, солістка — Н. Сокурєнко) і... о чудо, о диво! Багатотисячна молодіжна аудиторія, нестямно аплодуючи, вигукує: “Браво!

Біс!” У мене покотилася сльоза. Коли ще тобі, Наталочко, доведеться співати перед такою численною аудиторією і мати такий шалений успіх?

Куди дивляться “хазяїни” міста, області? Чи вони хоч розуміють, кого втрачають, хто вона для людей, що їм дарує? Адже для того, щоб вона і далі продовжувала співати, нести до людей українську народну пісню, потрібно було створити їй елементарні умови: влаштувати на роботу, яка б давала їй можливість співати в хорі.

До речі, аналогічний випадок стався зовсім

недавно з **Оксаною Оберемко**. Оксана з відзнакою закінчила наш університет. Щоб не поривати стосунків з “Калиною”, влаштувалася працювати вчителькою в одній зі шкіл міста Полтави. За короткий час стала

однією з кращих, до неї на уроки почали приводити інших учителів – показувати, як потрібно проводити уроки музики (закінчила університет зі спеціальності початкове навчання і музика). Здавалося б, життя налагодилося, та ось одна біда: ніде жити. Спочатку жила в гуртожитку університету, та виселили. Прийшло розпорядження: “Усіх, хто не працює і не навчається в університеті – виселити”. Оксана

умудрилася самостійно влаштуватися в гуртожиток одного з технікумів Полтави. Але “розпорядження” добралось і туди. Через суд О. Оберемко виселили і з цього гуртожитку. Приходить вона до мене: “Що робити, дуже хочу співати в “Калині”, але мушу з Полтави виїхати, бо не маю, де жити”. Іду до чиновників різного рангу, прошу допомоги. Та де там. На цю тему зі мною ніхто і розмовляти не хоче. А пізніше ці ж чиновники або телефонують мені, або викликають до себе, щоб дати завдання – виступити з концертом на тому чи іншому заході та ще й у робочий час. І поспробуй скажи йому, що не можеш виступити, оскільки люди зайняті на роботі. У відповідь почуєш обурливе: “Ти що, не розумієш важливості цього заходу? Потрібно виступити за всяку ціну”. Я розумію: хазяїн тримає корову, щоб її доїти. Але ж він її годує, доглядає за нею. А де ж ваша повага до колективу?

Дорогі мої “каліняни”, всі, кому я не зміг допомогти, пробачте мені, коли я інколи буваю безсилим і не можу вам стати у пригоді. Я все роблю, щоб створити вам бодай елементарні умови, щоб ви могли брати участь у нашому хорі, але ж я, на превеликий жаль, не всемогутній.

А зараз хочу сказати по декілька хороших слів (одним реченням) про “калінян”, які чимось врізалися мені в пам’ять:

Іван Шеметіло – молодим пішов із життя, царство йому Небесне, він називав мене батьком, а я вважав його одним із найвідданіших моїх друзів, мав невичерпну енергію, яка була направлена на служіння людям;

Вікторія Перевознюк – у двадцять п'ять років трагічно загинула в автокатастрофі, вічна тобі

пам'ять, мій вірний друже-соратнику (Вікторія була прекрасним хормейстером хору “Калина”);

Заливчий Василь Миколайович – доцент кафедри математики, коли співав у “Калині” (у партії тенорів), був мені хорошим товаришем, нині живий-здоровий і дай, Боже, вам, Василю Миколайовичу, здоров’я і багато років щасливого життя;

Олена Щеглова – має чудовий альт, певний час була ведучою концертної програми і, уже не співаючи в “Калині”, стала неодноразовим лауреатом різних міжнародних фольклорних фестивалів;

Ілона Іванова – незвичайної краси і сили альт (здавалося, лише один з десяти в партії, але коли пішла з хору Ілона, наче половина партії зникла), нині артистка Українського державного народного хору імені Григорія Верьовки, коли приїздить до Полтави, у першу чергу біжить до “Калини”;

Ірина Коноплич – була в хорі виводчицею, незвичайної краси і сили сопрано, чудова солістка, так, як вона виконувала “Чайку степову”, ніхто після неї заспівати не міг;

Галина Бурцева – багато років грала в оркестровій групі на сопілці, а коли знадобилася в оркестрі флейта, вона самостійно її освоїла; була дуже старанною, порядною, відданою “калинянкою”;

Лариса Васільєва – грала в оркестрі, закінчила Полтавське музичне училище по класу домри, а у нас, самостійно опанувавши такий

складний і дуже потрібний в народному оркестрі музичний інструмент, як цимбали, стала провідною і дуже цінною “калинянкою”;

Людмила Сидоренко – прийшла до “Калини в перші роки її існування, чудово володіє скрипкою (закінчила Полтавське музичне училище, а до “Калини” прийшла ще студенткою); шкода, що таких чудових музикантів ми не можемо зацікавити ні матеріально, ні морально (вона не перша, хто з таких причин залишив оркестр);

Валерій Солощенко – гордість “Калини”, працюючи електриком на одному з автопідприємств Полтави, багато років був взірцем порядності, манери співу других тенорів, дай Боже тобі, Валерію, сімейного благополуччя та міцного здоров’я;

Андрій Левченко – мій синок – багато років співав у партії баритонів, був, на перший погляд, як усі співаки, але не як всі був відданий “Каліні”: живучи в селищі Стасі (де він працював учителем), він регулярно відвідував репетиції і концерти “Каліні”; я тобі, синочку, за це дуже вдячний;

Оксана Левченко – моя донечка – вона і співала в хорі (партія других альтів), і входила до складу танцювальної групи; до неї були особливі вимоги: або будеш взірцем для всіх учасників хору, або залишай його; спасибі тобі, моя донечко, що ти весь час старалася бути прикладом для всіх “калінян”;

В'ячеслав Настека
та

Андрій Скрипник – колишні “рядові” “каліняни” (великі друзі між собою), але ж які: вони і зараз в “Калині”, часто приходять у гості до університету (в “Калину”) та до мене додому, як до батька,

спасибі вам, козарлюги, за вашу вірність хоріві та мені особисто;

Анатолій Полішук та **Олександр Тур** – наче співаки як співаки, та коли стало питання організації при хорі танцювальної групи, я їм обом поставив завдання: набути бодай елементарних навичок українського народного танцю; знали б ви, скільки вони працювали над собою і в результаті

стали не тільки співаками, а й танцівниками, шана вам і хвала, безцінні “калиняни”;

Володимир Дряпак – скажете, звичайний співак-баритон, таких було десятки в “Калині”, та ні – він ось уже впродовж багатьох років не пориває з “Калиною”, цікавиться її життям, допомагає, чим може. Та повернемося до сьогодення “Калини”, до теперішніх її учасників.

Пишаюся моїми молодими помічниками-соратниками – старостами хорових партій: **Альона Дунаєва** (староста партії сопрано), **Тетяна Сиволап** (староста партії альтів), **Роман Павлюк** (староста партії тенорів) та **Сергій Кульчій** (староста партії баритонів). Всі вони вже закінчили

наш університет, але залишаються “калінянами”, відповідають за певні хорові партії. Та не це головне. Коли я почав писати про цих учасників хору, то відкрив для себе цікаву і радісну закономірність (хвастаю): всі вони (старости партій) закінчили наш університет з відзнакою. Ось вам і відповідь на запитання: “Чи заважає “Калина” в навчанні?”

Якось у дружній бесіді один з хористів, який уже закінчив наш університет, сказав, що коли б не співав у “Калині”, він міг би більше “взяти” від університету. Я з ним повністю згоден. Не співаючи в хорі, він мав би більше вільного часу (можливо, і для кабаків вистачало б) і міг би більше над собою працювати, більше вивчити. А чи зважив він, скільки б “загубив”, не співаючи в “Калині?” Чи задумався над тим, що те, чого він не добрав (через “Калину”) можна, при бажанні, надолужити самостійно, а те, що він не отримав би в хорі, самостійно ніколи не придбаєш.

Та повернімося до старост. Хочу їм подякувати за їхню старанність, за їхню відданість “Калині”, за їхню порядність. Адже вони безкорисно так багато роблять для процвітання “Калини”. А Роман та Альона, окрім того, що співають та очолюють хорові партії, ще й кращі учасники танцювальної групи хору. Я вам, мої юні друзі, дуже вдячний за вашу старанність, будьте поряд зі мною ще довго-довго.

Хочу сказати декілька теплих слів і про студентку п'ятого курсу **Ірину Ільченко**. Ірина не тільки співає і танцює в “Калині”, вона вже другий рік керує танцювальною групою хору. Я дуже тобі вдячний, дорога колего, за твою титанічну працю. Дерзай, люби

учасників колективу і, я в цьому впевнений, з тебе сформується чудовий балетмейстер-професіонал.

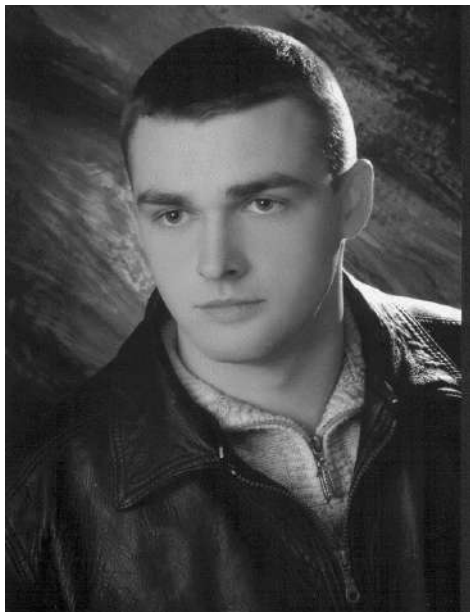
З великою повагою і шаную ставлюся до

учасника нашого колективу кандидата історичних наук, доцента кафедри всесвітньої історії **Юрія Вільхового**.

Шановний пане Вільховий, велике вам спасибі за безкорисне піклування про хор “Калину”. Ви у цій справі дуже багато вже зробили, і, я вірю, будете

продовжувати робити. Доземний вам уклін.

Є в нашому хорі прекрасний співак-баритон **Олександр Оленченко**. В Олександра був незвичайний і досить цікавий шлях до нашого колективу. Ще учнем одинадцятого класу він почув виступ хору в селі Мартинівці Гадацького району

(сам він тоді мешкав у селі Сари цього ж району; відстань між цими селами кілометрів двадцять, і як він потрапив на цей концерт – не маю гадки). Після концерту, як пізніше мені розповідала його мама, прийшов додому й офіційно батькам заявив: “Де б я не був, чим би не займався, все рівно в “Калині” буду співати”. Після закінчення школи Олександр приїхав до Полтави, здобув спеціальність майстра по ремонту холодильних агрегатів. І навчання, і роботу поєднував і поєднує нині з українським народним хором “Калина”. Честь і слава тобі, Олександрє.

Зі словами вдячності за багаторічну відданість хору “Калина” звертаюся до подружжя **Московок, Людмили та Євгенія**. У свій час вони відвідували заняття всією сім’єю (окрім Євгенія та Людмили, у хорі співали і дві їхні доньки). Шкодую, що специфіка роботи цього чарівного подружжя не дозволяє їм чітко за розкладом відвідувати заняття та концертні виступи хору. Та незважаючи на це, шановні Московки, я вам дуже вдячний за те, що ви не пориваєте з “Калиною”, що любите самі і даруєте іншим українську народну пісню.

А зараз зі словами вдячності хочу звернутися до “калинян”, які працюють у різних установах міста і, не рахуючись зі своїм часом (а багато з них і сім’ї мають), упродовж багатьох років відвідують заняття та концерти хору “Калина”, щоб нести людям радість – дарувати пісню. Ось вони, гордість хору:

Руслана Нос – чудовий альт, не навчалася і не працювала в університеті, але понад 10 років - “калинянка”;

Оксана Голоскова – як і Руслана, не навчаючись і не працюючи в університеті, понад 8 років співає в партії альтів, має незвичайної краси мецо-сопрано;

Олена Перерва – має прекрасний альт, після закінчення університету, долаючи труднощі, пов’язані з поєднанням роботи з навчанням (отримує другу вищу освіту), продовжує і співати, і танцювати в хорі “Калина”;

Наталія Піскова – закінчила наш університет, залишилася в ньому працювати, має красивий голос, співає в партії перших альтів;

Вікторія Тур – має чудове високе сопрано, після закінчення університету залишилася в ньому працювати, сьогодні – взірцева “калінянка”;

Богдан Стегній – навчаючись в університеті, співав у партії баритонів, після навчання, коли в оркестрі знадобився цимбаліст, самостійно опанував цей прекрасний музичний інструмент;

Юрій Гергель – співак-танцівник “Калини”, після закінчення університету поєднує педагогічну роботу з участю в нашому колективі;

Павло Присяжнюк – прекрасний тенор-соліст, поєднує працю в нашому університеті з технічним забезпеченням “Калини”(редагування фонограм, фотоматеріалів);

Олександр Пашенко – хороший баритон, закінчив університет, навчається в аспірантурі, продовжує бути взірцевим “калінянином”;

Наталія та Володимир Варченки – подружжя, хороші хористи, та ще цінніші як учасники танцювальної групи хору, закінчивши університет, продовжують бути “калінянами”, не дивлячись на труднощі, пов’язані з поєднанням роботи та репетицій і концертів хору “Калина”.

Я пишаюся тим, що поряд зі мною такі прекрасні люди. Бажаю всім вам та вашим родинам, вельмишановні “каліняни”, добробуту та міцного здоров’я.

Шановний читачу, познайомившись із цим нарисом, ти, напевне, скажеш: так не буває, не може бути, щоб у такій великій “калінянській” сім’ї (нас

сьогодні понад сто осіб) не було якихось негараздів. Звичайно ж, були і будуть. Але вони такі незначні, що не можуть затьмарити благородних вчинків більшості. Я зараз, як на сповіді, нічого не приховуючи, розповім вам про ті негативні діяння деяких “калінян”, які, коли я їх згадую, завдають мені болю. З етичних міркувань не буду називати прізвища “героїв”.

Іде розмірене життя хору “Калина”. З нами рахуються, і ми поважаємо інших. Польський ансамбль танцю “Резовія салтанс” з міста Жешува запросив мене з концертмейстером Віктором Шияном приїхати до них на ювілейні урочистості. Їдемо, залишаючи наш хор у хорошій “формі”, у колективі панує здорова робоча обстановка. Після відрядження не пізнаю “Калини”. Колектив став “на дибки”. Виявляється, за моєї відсутності один з досить “ініціативних” хористів, мотивуючи тим, що деякі учасники уже “переросли” наш хор, вирішив на базі “Калини” створити мобільну концертну групу, яка б їздила по Європі і заробляла гроші. Цей ініціатор називає прізвища “переростків” і призначає їм день репетиції новоствореного колективу. Один із “калінян” запитав, чи знає керівник хору про цей акт, а коли дізнався, що ні, знявся і пішов із заняття. Інші промовчали, але на “зібрання” не з’явилися. У результаті в них нічого путнього не вийшло, а ось колектив трохи полихоманило.

Був і такий випадок: наближається концерт хору “Калина” з нагоди п’ятдесятиріччя моєї трудової діяльності. Заздалегідь прошу “калінян” допомогти мені у проведенні цього заходу: за будь-яких негараздів, не порадившись зі мною, не залишати колектив. Приблизно за місяць до початку концерту – наче грім з ясного неба: два ведучих перших тенори залишають колектив, мотивуючи цей вчинок тим, що в колективі їм мало приділяють уваги, натякаючи, що за участь у концертах їм не платять грошей. Але ж ми нікому не платимо, у нас колектив самодіяльний. Хлопці вирішили, що мені діватися нікуди (перед цим три перших тенори закінчили університет і поїхали працювати на райони області, хор практично залишився без партії перших тенорів), десь гроші знайду, може, і свої заплачу. Та світ не без добрих людей. На допомогу прийшли Павло Присяжнюк та Юрій Вільховий з цілою групою молодих хлопців-тенорів. З новими хористами працювали дуже багато, і концерт пройшов успішно.

Був ще й такий негарний випадок: ідуть державні екзамени, а “Калина” мусить дати престижний для неї концерт. Одна з учасниць заявляє: “Ніяких концертів, на цей час у мене є більш важливі справи – державні екзамени”. Як я її не вмовляв допомогти нам – відмовила.

А було й таке: коли ми їхали з концертами до Чорнобиля, одна із хористок заявила: “Хай їде

виступає сам, він уже своє віджив, йому втрачати нічого, а я не поїду”.

Підло повів себе один із тенорів під час державних екзаменів. Слабенько знаючи дисципліну, він пішов на таку хитрість: звернувся по “допомогу” до екзаменатора Лідії Олексіївни Хомич з такими словами: “Захистіть мене від Григорія Семеновича, він мене переслідує і ніколи не поставить хорошої оцінки” (в академічній групі, де він навчався, я був членом державної комісії). Природно, Лідія Олексіївна запитала, які у мене з ним трапилися непорозуміння. Я настільки був здивований, що Л. О. Хомич все зрозуміла без зайвих слів.

За двадцять сім років роботи з хором було у мене ще два непорозуміння з його учасниками (одне досить серйозне по своїй підлості, друге — більше смішне, ніж значиме). Та з етичних міркувань я про них розповідати не буду.

Ось і всі негаразди, що трапилися в хорі “Калина” за такий довгий період моєї роботи, які мені чимось запам’яталися. Проте чого вони варті в порівнянні з благородними вчинками учасників колективу, з їх безкорисним служінням українському мистецтву, рідному народові! Хочу ще і ще раз подякувати і нинішнім, і колишнім “калінянам” за уміння жертвувати усім в ім’я свого колективу і тієї справи, якій себе присвятили, — дарувати людям пісню. Та особливу подяку висловлюю їхнім батькам за виховання у дітях любові до рідного краю, до свого народу, до української культури.

ЗМІСТ

ДО ЧИТАЧІВ.....	3
РІДНА МОВА.....	5
МАНЕРА СПІВУ.....	8
СУЧАСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО СТАРОВИННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ.....	14
ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	16
ПІДБІР РЕПЕРТУАРУ.....	19
ВИВЧЕННЯ ВОКАЛІЗУ.....	26
ОСОБИСТИЙ ПРИКЛАД КЕРІВНИКА.....	29
СОЛІСТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ХОРУ.....	33
ПОМИЛКИ, ЯКИХ МОГЛО Б І НЕ БУТИ.....	39
КАЛИНЯНИ...ХТО ВОНИ?.....	56.

Левченко Григорій Семенович

**СПОГАДИ, РОЗДУМИ, ПОГЛЯДИ, ПОРАДИ
(ХУДОЖНЬО-МЕТОДИЧНІ НАРИСИ)**

Підписано до друку 12.05.2007 р.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк 4,15 Тираж 400. Зам. №245.

Видавництво «Форміка».
м. Полтава, вул. Зіньківська 19.
Те. 8 (0532) 50 66 11